

The Default Future Trap in Family Policy in the Digital Age: An Interpretive Analysis of Upstream Policy Documents and Expert Perspectives

Mostafa Zamanian

Associate Professor, Department of Cultural and Social Governance. Faculty of Governance. Colleges of Management. University of Tehran. Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: zamanyan@ut.ac.ir

 0009-0006-4212-1355

Elham Masoomi

PhD Student, Department of Cultural and Social Governance. Faculty of Governance. Colleges of Management. University of Tehran. Tehran, Iran

Email: elhammasoomi@ut.ac.ir

 0009-0007-2420-1041

Abstract

This study adopts a qualitative and interpretive approach to examine the governing logics of digital family policy, with particular emphasis on the distinction between default futures and Created futures. The data were collected at two complementary levels: first, a purposive analysis of national and international policy documents related to family, technology, and digital governance; and second, sixteen semi-structured interviews with experts in policy-making, family studies, media, and technology. Data were analyzed using a flexible thematic analysis approach grounded in the Miles and Huberman framework, moving through open, axial, and selective coding to generate seven final themes. The findings indicate that existing policies remain largely reactive and risk-oriented, focusing mainly on harm reduction, cybersecurity, privacy, and the negative consequences of technology, while giving limited attention to future-oriented, mission-driven, and co-creative capacities. In contrast, the article argues that a transition toward a made future requires a transformation in governance logic, strengthened strategic foresight capacities, structural platform regulation, systematic coordination among relevant institutions, and genuine participation of families and civil society actors in the policy-making process. The results also suggest that families should be understood not merely as technology consumers, but as active stakeholders and co-designers of the digital future. Overall, the study proposes an analytical framework for digital family policy and highlights the need to move from crisis management toward anticipatory, future-oriented, and mission-driven governance.

Keywords: Family policymaking in the digital era, Default futures, Created Future, Future-oriented governance, Anticipatory governance, Technological society, Policy co-creation

Extended abstract

Purpose

In the contemporary era, digital transformations are no longer merely auxiliary tools; they have fundamentally reshaped the ecosystem of the family. Today's family has become a technologically mediated ecosystem. The central problem of this study is that current policymaking in response to this transformation has fallen into what can be described as the "default future trap." In this situation, policymakers treat the future as predetermined and inevitable, focusing primarily on controlling its risks and harms—such as internet addiction, generational gaps, and cybersecurity threats. This reactive approach reduces the family to a passive consumer and neglects the potential for active, future-shaping governance. The principal purpose of this study is therefore to identify these underlying policy logics through a reinterpretation of upstream policy documents and expert perspectives, and to clarify the path toward mission-oriented governance. To this end, the paper pursues three questions: (1) what dominant logics and assumptions underlie digital family policymaking in Iran; (2) how is the family represented within policy discourse; and (3) what transformations are necessary to move from reactive, risk-oriented governance toward future-oriented, mission-driven governance?

Design/Methodology/Approach

This research was conducted using a qualitative approach within an interpretive paradigm. To achieve the research objectives, two data collection methods were employed. First, document analysis involved a purposive review of major upstream policy documents of the Islamic Republic of Iran—such as the Fundamental Transformation Document and the Comprehensive Scientific Map of the Country—along with relevant international documents. Second, in-depth interviews were conducted through sixteen semi-structured interviews with experts in public policymaking, family studies, communication sciences, and cyberspace governance. Data were analyzed using thematic analysis following the coding strategy of Miles and Huberman. The validity and reliability of the study were ensured through participant validation and expert supervision.

Findings

The analysis led to the extraction of seven key themes that explain the dominant logics of digital family policymaking: (1) dominance of a reactive and risk-oriented approach, whereby many policies have been formulated in response to crises, with greater emphasis on harm control than on opportunity development; (2) the family as consumer rather than actor, as policy documents often portray the family as an entity to be protected from technology rather than as an institution capable of shaping technological trajectories; (3) lack of strategic

foresight, as policies lack scenario planning for rapid technological developments such as artificial intelligence and the metaverse; (4) institutional fragmentation and lack of coordination, as overlapping responsibilities among different institutions have weakened coherent governance of the digital family; (5) emphasis on individual media literacy instead of structural regulation, as the responsibility for managing cyberspace is largely placed on parents while the accountability of digital platforms receives less attention; (6) neglect of the digital divide and justice, as economic and cultural differences among families in access to and use of digital technologies are insufficiently addressed; and (7) need for participatory governance, as findings highlight the necessity of involving civil society institutions and families themselves in the policymaking process.

Research Limitations/Implications

This research has several limitations that should be acknowledged. First, the study focuses on the analysis of "official discourse" and "written texts," providing a depiction of "what ought to be"; therefore, its results should not be directly extrapolated to the current reality on the ground in Iran's digital family policies. Second, the reliance on document analysis and expert interviews, while providing rich qualitative insights, may not capture the full diversity of perspectives across different stakeholder groups, including families themselves. Third, the study's focus on the Iranian context means that findings may not be directly transferable to other countries with different institutional, cultural, and technological environments. Fourth, the rapidly evolving nature of digital technologies means that the proposed framework may require periodic revision as new technological developments emerge. Accordingly, it is suggested that future research conduct empirical studies examining the gap between high-level policy documents and executive regulations within relevant institutions, explore through field methods—such as surveys and focus groups—how families experience and perceive digital technologies and existing policies, test the proposed framework through comparative studies across different countries, and conduct longitudinal research examining how digital family policies evolve over time in response to technological changes.

Practical Implications

The findings of this research are of significant importance for cultural policymakers, cyberspace regulators, and family institutions. The study demonstrates that escaping the "default future trap" requires three major transformations: transition from a control-based to a facilitative and empowering approach, including investment in education, support for family-oriented local content, and the strengthening of digital competencies; placing the family at the center of digital governance by actively involving families in policymaking processes; and strengthening legal infrastructures to ensure platform accountability, including algorithmic transparency and child protection standards. Implementing this approach could contribute to revising major cultural and social policy documents and encourage institutions such as the Supreme Council of Cyberspace to mandate a "family impact assessment" in technological development plans. The proposed model advocates a shift from a reactive interventionist state to a strategic, forward-looking guiding state.

Social Implications

From a social perspective, this research reveals that current digital family policies in Iran remain largely reactive and risk-oriented, focusing mainly on harm reduction, cybersecurity, privacy, and the negative consequences of technology, while giving limited attention to future-oriented, mission-driven, and co-creative capacities. The findings highlight that families should be understood not merely as technology consumers but as active stakeholders and co-designers of the digital future. Socially, implementing the proposed shift toward future-oriented governance could reduce parental anxiety regarding digital technologies and strengthen families' agency and digital literacy. At the level of overall policy, the central recommendation is to move from crisis management toward anticipatory, future-oriented, and mission-driven governance. This shift requires redefining the roles of the state, families, and platforms within a multi-level framework in which policymaking actively steers the digital future toward family empowerment. Within this perspective, policymaking should employ tools such as futures studies, scenario planning, and participatory governance to guide society toward desirable futures, with the family positioned as a central axis of future governance.

Originality/Value

The primary innovation of this article lies in offering the first comprehensive interpretive analysis of digital family policy in Iran that explicitly distinguishes between "default futures" and "created futures" as competing governance paradigms. In contrast to prior studies, which have either addressed digital family policies in general terms or applied Western frameworks without considering the Iranian context, this research provides a systematic and culturally grounded analysis based on a rigorous review of upstream policy documents and expert interviews. The identification of seven key themes explaining the dominant logics of digital family policymaking, and the proposal of a framework for transitioning from reactive risk management to future-oriented governance, offer a novel contribution to the literature. The proposed model provides an analytical framework for digital family policy and highlights the need to move from crisis management toward anticipatory, future-oriented, and mission-driven governance. Its value accrues to cultural policymakers, cyberspace regulators, family institutions, researchers interested in digital governance and family studies, and civil society actors concerned with the well-being of families in the digital age.

تله آینده پیش‌فرض در سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال؛ بازخوانی تفسیری اسناد بالادستی و دیدگاه خبرگان

مصطفی زمانیان

استاد گروه حکمرانی فرهنگی و اجتماعی، دانشکده حکمرانی، دانشکده‌گان مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران
(نویسنده مسئول)

Email: zamanyan@ut.ac.ir

 0009-0006-4212-1355

الهام معصومی

دانشجوی دکتری، حکمرانی جمعیت و خانواده، گروه حکمرانی فرهنگی و اجتماعی، دانشکده حکمرانی، دانشکده‌گان مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: elhammasoomi@ut.ac.ir

 0009-0007-2420-1041

چکیده

این پژوهش با رویکردی کیفی و تفسیری، منطق‌های حاکم بر سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال را با تأکید بر نسبت میان آینده پیش‌فرض و آینده خلق‌شده بررسی می‌کند. داده‌های پژوهش از دو سطح مکمل گردآوری شده‌اند: نخست، تحلیل هدفمند اسناد سیاستی ملی و بین‌المللی مرتبط با خانواده، فناوری و حکمرانی دیجیتال و دوم، ۱۶ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان حوزه‌های سیاست‌گذاری، خانواده، رسانه و فناوری. تحلیل داده‌ها بر پایه تحلیل مضمون قالب‌پذیر و با اتکا به رویکرد مایلز و هیوبرمن انجام شده و در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی، به استخراج هفت تم نهایی انجامیده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌های موجود عمدتاً در سطحی انفعالی و ریسک‌محور باقی‌مانده و بیشتر بر کنترل آسیب‌ها، امنیت سایبری، حریم خصوصی و پیامدهای منفی فناوری تمرکز دارند، درحالی‌که ظرفیت‌های آینده‌نگر، مأموریت‌محور و هم‌آفرینانه در آن‌ها کم‌تر دیده می‌شود. در مقابل، مقاله استدلال می‌کند که گذار به آینده خلق‌شده مستلزم تحول در منطق حکمرانی، تقویت ظرفیت‌های آینده‌نگری راهبردی، توسعه تنظیم‌گری ساختاری پلتفرم، ایجاد هماهنگی نهادی میان بازیگران مرتبط و مشارکت واقعی خانواده‌ها و نهادهای مدنی در فرایند سیاست‌گذاری است. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که خانواده‌ها باید فراتر از مصرف‌کنندگان فناوری، به‌مثابه ذی‌نفعان و کنشگران فعال در طراحی آینده دیجیتال شناخته شوند. درمجموع، این پژوهش با صورت‌بندی یک چهارچوب تحلیلی برای سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال، بر ضرورت گذار از مدیریت بحران به‌سوی حکمرانی پیش‌دستانه، آینده‌نگر و مأموریت‌محور تأکید می‌کند.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال، آینده پیش‌فرض، آینده خلق‌شده، حکمرانی آینده‌نگر، هم‌آفرینی سیاستی

شاپای الکترونیک: ۶۵۵۵X-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی - فرهنگی

 10.22034/scs. 2026.585811.1819

 OPEN ACCESS

صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است و الزاماً بیانگر دیدگاه پژوهشکده تحقیقات راهبردی نیست.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در پی تحول دیجیتال در دهه های اخیر، مانند گسترش پلتفرم ها، هوش مصنوعی و اقتصاد داده محور، بنیان های سنتی خانواده دگرگون شده و مرزهای کار و زندگی، تربیت و امور روزمره را تحت تأثیر قرار داده است (Erstad et al., 2024). در این بستر، آینده خانواده به مسئله ای راهبردی در سیاست گذاری عمومی بدل شده است؛ آینده ای غیرخطی که از برهم کنش روندهای فناورانه، انتخاب های سیاستی و کنش های اجتماعی شکل می گیرد. از این رو، مسئله اصلی، صرفاً سازگاری با فناوری نیست، بلکه هدایت و حکمرانی فعال این تحولات است (Babah & Djebalahi, 2025).

جهت دهی به آینده خانواده با طرح ایده های نوآورانه از سوی نخبگان و نهادهای مدنی با بازاندیشی در پیش فرض ها و ارزش ها و شکل گیری گفتمان عمومی آغاز شده و زمینه بازنگری های قانونی و نهادی را فراهم می کنند (کوهی اصفهانی، ۱۴۰۲). تحقق آینده مطلوب مستلزم استقرار حکمرانی آینده نگر^۱ برای مدیریت عدم قطعیت، هماهنگی نهادی و مشارکت ذی نفعان است. امری که پیش بینی تحولات و هدایت آگاهانه مسیرهای جامعه و فناوری را برجسته می سازد (غفاری و همکاران، ۱۴۰۴). با این حال، بسیاری از اسناد سیاستی، آینده خانواده دیجیتال را بر پایه تداوم روندهای موجود مفروض می گیرند که در آن فناوری، گریزناپذیر و خانواده، انطباق پذیر تلقی می شوند (نصیری، ۱۴۰۱). چنین رویکردی، آینده پیش فرض^۲ را بازتولید می کند؛ آینده ای که در آن پلتفرم ها و منطق بازار، تعیین کننده اند و سیاست گذاری به مدیریت ریسک و کاهش آسیب محدود می شود، وضعیتی که ظرفیت شکل دهی فعالانه به آینده را تضعیف می کند (Umbach, 2026; Ahern, 2025).

در مقابل، رویکردهای نوین، آینده خانواده در عصر دیجیتال را امری قابل طراحی و هدایت می دانند (ظریفیان یگانه، ۱۴۰۴؛ نصیری، ۱۴۰۱). این دیدگاه با تأکید بر عاملیت خانواده ها در شکل دهی محیط دیجیتال، سیاست گذاری را مسئول خلق آینده ای می داند که فناوری در خدمت انسجام و رفاه خانواده باشد (Qian & Hu, 2024). ظریفیان یگانه، ۱۴۰۴). در این چهارچوب، حکمرانی آینده نگر، امکان گذار از مسیرهای پیش فرض به گزینه های مشارکتی و خانواده محور را فراهم می سازد (Ahern, 2025; OECD, 2025b; Umbach, 2024).

1. Anticipatory Governance

2. Default Future

با وجود محوریت یافتن تحول دیجیتال در مباحث سیاستی خانواده، بسیاری از مطالعات همچنان رویکردی واکنشی^۱، بخشی^۲ و ریسک‌محور^۳ دارند (Livingstone et al., 2018; OECD, 2019, 2025b; Shahsavari, 2023). درعین‌حال، پیامدهای فضای مجازی تنها به یک حوزه محدود نمی‌شود، بلکه طیفی از آسیب‌ها و چالش‌ها را در ابعاد مختلف حقوقی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در برمی‌گیرد. این تحولات در بسیاری از نظام‌های حقوقی و سیاستی، ضرورت مداخله دولت برای حفظ نظم عمومی، حمایت از حقوق کودکان و تضمین امنیت اجتماعی را برجسته ساخته است. بررسی تجربه کشورهای مختلف نیز نشان می‌دهد که گسترش زیست دیجیتال می‌تواند آثار قابل توجهی بر فرایندهای رشد، جامعه‌پذیری و سلامت روانی کودکان و نوجوانان در طول چرخه زندگی بر جای گذارد و از این‌رو نیازمند چهارچوب‌های حکمرانی و تنظیم‌گری مؤثر در سطح سیاست‌گذاری عمومی است (خلیلی‌نژاد و غمامی، ۱۴۰۰). در چنین شرایطی، هرچند فناوری‌های جدید به سمت اتوماسیون و کار در پس‌زمینه (بدون دخالت مستقیم انسان) می‌روند؛ اما این امر نیاز به مهارت‌های شناختی سطح بالا، مانند تصمیم‌گیری‌های راهبردی و ارزیابی ریسک را افزایش می‌دهد؛ چراکه کاربر باید پیامدهای پنهان داده‌کاوی دستگاه‌ها را تحلیل کند (Van Deursen & Mossberger, 2018). در این چهارچوب، فناوری اغلب پدیده‌ای بیرونی و اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود و سیاست‌گذاری عمدتاً به سازگاری با پیامدها محدود می‌گردد. در مقابل، ادبیات آینده‌پژوهی و حکمرانی آینده بر تمایز میان آینده ناشی از تداوم روندها و آینده برآمده از انتخاب‌های سیاستی و مداخلات نهادی تأکید دارد (Inayatullah, 2008). در صورتی که این تمایز به‌ندرت به‌صورت نظام‌مند در تحلیل سیاست‌های دیجیتال مرتبط با خانواده به‌کار گرفته شده است. افزون بر این، مطالعات محدودی به بررسی نقش سیاست‌ها در ارائه تصویری خاص از آینده خانواده پرداخته‌اند. چراکه سیاست‌ها صرفاً ابزار تنظیم‌گری نیستند، بلکه عرصه‌های تثبیت چشم‌اندازهای هنجاری از آینده‌اند (Jasanoff & Kim, 2019; Yanow, 1999; وحدانی‌نیا و درودی، ۱۳۹۸).

براین‌اساس، این پژوهش با تمایز میان آینده پیش‌فرض و آینده خلق‌شده، در پی بازخوانی تفسیری اسناد بالادستی و دیدگاه خبرگان درباره سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال است تا منطق‌های مسلط بر حکمرانی این حوزه و ظرفیت‌های گذار به

1. Reactive
2. Sectoral / Fragmented
3. Risk-based

رویکردهای آینده نگر و خانواده محور را روشن سازد.

هدف این پژوهش آسیب شناسی منطق های حاکم بر سیاست گذاری خانواده در عصر دیجیتال و ارائه دلالت هایی برای گذار از رویکردهای واکنشی به حکمرانی آینده نگر و خانواده محور است. در این راستا، اهداف پژوهش عبارت اند از:

- واکاوی شاخص های نهفتگی آینده پیش فرض در اسناد بالادستی و گفتار نخبگان سیاستی؛
- مدل سازی تحلیل مضمون برای استخراج تم های محوری حکمرانی مبتنی بر ریسک و سازگاری خطی؛
- تبیین سازوکار سندباکس های تنظیم گری^۱ خانواده دیجیتال و مدل سازی مشارکت هم آفرینانه خانواده ها به عنوان حسگرهای توزیع شده حکمرانی.

براین اساس، سؤالات پژوهش عبارت اند از:

- اسناد بالادستی و دیدگاه خبرگان چه نشانه هایی از آینده پیش فرض در سیاست گذاری خانواده در عصر دیجیتال را بازتاب می دهند؟
- منطق های مسلط در حکمرانی خانواده دیجیتال بر پایه چه تم های ریسک محور و سازگارانه ای شکل گرفته اند؟
- سیاست های موجود چگونه تصویری ضمنی از آینده خانواده و نقش آن در محیط دیجیتال را مفروض می گیرند؟
- چه سازوکارهایی می تواند به گذار از رویکردهای واکنشی به حکمرانی آینده نگر و خانواده محور در سیاست گذاری خانواده دیجیتال کمک کند؟

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش های سیاست محور درباره تحول دیجیتال در زندگی خانوادگی عمدتاً مسائل خانواده در فضای دیجیتال از قبیل موضوعاتی چون ایمنی کودکان، آموزش دیجیتال، حکمرانی پلتفرم ها و حفاظت از داده ها را بررسی کرده است (شهنواری، ۱۴۰۲؛ شورای عالی فضای مجازی کشور، ۱۳۹۳). در این چهارچوب، خانواده بیشتر به عنوان واحدی در معرض مخاطرات دیجیتال تصویر می شود و رویکرد غالب بر تحلیل ریسک هایی مانند مصرف بیش از حد رسانه، آسیب های آنلاین و نقض حریم خصوصی متمرکز است (Livingstone et al., 2018; Unicef, 2021؛ قنبری برزبان و همکاران، ۱۳۹۶).

در ایران نیز نتایج یک فراتحلیل نشان می‌دهد که این حوزه با فقر نظری، غلبه رویکرد آسیب‌شناختی و نگاه ایستا به خانواده مواجه است (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷). چنین غلبه‌ای از تحلیل‌های ریسک‌محور، به تقویت سیاست‌گذاری‌های واکنشی و پسینی انجامیده است که هدف آن‌ها عمدتاً کاهش آسیب‌ها و تأکید بر مسئولیت والدین است (ساعی و عابدی، ۱۴۰۱).

در کنار این جریان، بخشی از پژوهش‌ها بر شمول دیجیتال و توسعه مهارت‌ها تمرکز داشته و کنش‌های دیجیتال خانواده را با مشارکت اقتصادی و آمادگی برای بازار کار پیوند می‌دهند (European Commission, 2022; McCall, 2024; OECD, 2019). هرچند این رویکرد بر فرصت‌ها تأکید دارد، اما به دلیل تکیه بر مفروضات بازارمحور، اغلب دچار نوعی جبرگرایی تکنولوژیک است و نقش ابزارهای ساختاری حکمرانی را کمتر مورد توجه قرار می‌دهد.

هر دو جریان کمتر به آینده‌زندی دیجیتال خانواده به‌عنوان موضوعی برای تخیل سیاستی^۱ و طراحی بلندمدت پرداخته‌اند؛ مفهومی که به تصوراتی جمعی از آینده‌های مطلوب و جهت‌دهنده حکمرانی اشاره دارد (Jasanoff & Kim, 2019). این الگو در سیاست‌گذاری ایران نیز مشاهده می‌شود؛ جایی که اسناد رسمی بیشتر بر تنظیم‌گری سلبی تمرکز دارند و توجه محدودی به سازوکارهای آینده‌نگر دارند (ساعی و عابدی، ۱۴۰۱؛ شورای عالی فضای مجازی کشور، ۱۴۰۰). هرچند برخی مطالعات بومی به‌صورت محدود با رویکرد سناریونویسی به آینده خانواده پرداخته‌اند و پیشران‌هایی چون فناوری و معنویت را مؤثر دانسته‌اند، اما کمتر به پیوند این آینده‌ها با منطق حکمرانی دیجیتال و تنظیم‌گری پلتفرمی توجه کرده‌اند (هاشمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۷). برای عبور از این کاستی‌ها، لازم است خانواده در عصر دیجیتال نه به‌عنوان ابژه‌ای منفعل، بلکه به‌عنوان نهادی فناورانه در نظر گرفته شود که در آن فناوری‌ها، هنجارها، روابط قدرت و اشکال مراقبت را میانجی‌گری می‌کنند (Erstad et al., 2020; Mascheroni & Holloway, 2019). در سطح حکمرانی، ادبیات جدید بر گذار از رویکردهای واکنشی به حکمرانی پیش‌دستانه تأکید دارد. آهرن^۲ (۲۰۲۵) بر ضرورت ترکیب پیش‌بینی، آزمایشگری و یادگیری تنظیمی برای کاهش تأخیر تنظیم‌گری تأکید می‌کند. «لیزگت»^۳ (۲۰۲۲) نیز بر هدایت مسئولانه نوآوری به‌جای رویکردهای احتیاطی

1. Policy Imagination

2. Ahern

3. Lysaght

صرف تأکید دارد (Lysaght, 2022). «دین»^۱ (۲۰۲۳) نیز ضرورت عبور از جبرگرایی تکنولوژیک در سیاست‌گذاری را مطرح می‌کند (Dean, 2023). این در حالی است که «بروت»^۲ (۲۰۲۶) با تفکیک میان کنترل، از طریق امر دیجیتال و کنترل بر امر دیجیتال، دو مسیر تحلیلی را برای فهم پویایی‌های سیاست‌گذاری دیجیتال پیشنهاد می‌دهد: در مسیر نخست، فناوری‌ها و الگوریتم‌ها به‌مثابه ابزارهای مستقلی عمل می‌کنند که مرز سنتی میان تصمیم‌گیری سیاسی و فنی را متحول می‌سازند؛ و در مسیر دوم، بازیگران سیاستی به‌طور صریح به دنبال تنظیم‌گری موضوعات و بخش‌های دیجیتال هستند. وی همچنین در پرتو سناریوی فنودالیسم فناوریانه، هشدار می‌دهد که شرکت‌های بزرگ فناوری می‌توانند به اربابان جدید تبدیل شوند و ساختارهای قدرت را بازتعریف کنند (Bérut, 2026).

در ایران نیز پژوهش‌ها از شکاف میان اهمیت حکمرانی و عملکرد نهادی سخن گفته‌اند (فیروزآبادی و آزادی‌احمدآبادی، ۱۳۹۹؛ قربانی و همکاران، ۱۴۰۲). این شکاف را می‌توان در پرتو مطالعاتی فهم کرد که بر ضعف نهادینه‌سازی دانش آینده‌پژوهی در سیاست‌گذاری فرهنگی تأکید دارند (رضایی، عیوضی و رهبر، ۱۴۰۲). چنین تقلیلی موجب می‌شود ظرفیت تخیل سیاستی درباره آینده‌های بدیل تضعیف شود و در نتیجه، حتی زمانی که ضرورت حکمرانی آینده‌نگر به رسمیت شناخته می‌شود، سازوکارهای نهادی لازم برای تحقق آن شکل نمی‌گیرد (رضایی و همکاران، ۱۴۰۲).

همچنین، مطالعات اخیر بر پیامدهای ناخواسته بوروکراسی دیجیتال و شکست‌های سیستمی تأکید کرده‌اند (Hautala & Ahlqvist, 2024). پیامد این وضعیت را می‌توان در شکل‌گیری نوعی آینده پیش‌فرض در سیاست‌گذاری خانواده مشاهده کرد؛ آینده‌ای که نه بر پایه طراحی آگاهانه و هم‌آفرینانه، بلکه بر امتداد روندهای موجود و واکنش به بحران‌های مقطعی بنا شده است (شیخعلی‌پور و ابراهیم، ۱۴۰۴؛ محمدی و نصراللهی، ۱۴۰۰؛ نیازی و همکاران، ۱۳۹۹).

آنچه از مرور مطالعات برمی‌آید، آن است که بحث درباره آینده و بحث درباره خانواده دیجیتال غالباً در دو مسیر نسبتاً جداگانه دنبال شده‌اند. در یک‌سو، ادبیات آینده‌پژوهی بیشتر بر الگوهای کلی فهم و ساخت آینده متمرکز بوده و در سوی دیگر، پژوهش‌های خانواده بیشتر به مدیریت پیامدها و سازگاری با تحولات دیجیتال توجه داشته‌اند. در چنین وضعی، پرداختن به خانواده از منظری که هم‌زمان ابعاد آینده‌نگرانه،

1. Dean

2. Bérut

سیاستی و نهادی را در نظر گیرد، می‌تواند به تکمیل تصویر موجود کمک کند و افق تحلیلی متفاوتی برای فهم تحولات پیش‌روی خانواده در محیط دیجیتال بگشاید. براین‌اساس، خلأ موجود صرفاً به کمبود مطالعات درباره پیامدهای فناوری بر خانواده محدود نمی‌شود، بلکه به فقدان چهارچوبی تحلیلی برای فهم این مسئله بازمی‌گردد که چگونه سیاست‌ها می‌توانند مسیرهای آینده خانواده دیجیتال را تثبیت یا دگرگون کنند. در این چهارچوب، تمایز میان الگوهای متفاوت مواجهه با آینده می‌تواند به‌عنوان ابزاری مفهومی برای شناسایی مفروضات نهفته در اسناد سیاستی و گفتار خبرگان به‌کار گرفته شود؛ به‌ویژه آنجا که آینده خانواده یا امتداد طبیعی روندهای فناورانه تلقی می‌شود یا حاصل انتخاب‌های نهادی، مداخلات تنظیم‌گرانه و مشارکت ذی‌نفعان دانسته می‌شود. ازاین‌رو، تحلیل سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال مستلزم عبور از تمرکز صرف بر مدیریت آسیب‌ها و توجه هم‌زمان به سازوکارهای طراحی، جهت‌دهی و حکمرانی زیست‌بوم دیجیتال خانواده است. درمجموع، مرور ادبیات نشان می‌دهد سیاست‌گذاری خانواده میان دو شکاف قرار دارد: از یک‌سو رویکردهای آسیب‌شناسانه و تدافعی که در تله آینده پیش‌فرض گرفتارند و از سوی دیگر رویکردهای جهانی حکمرانی پیش‌دستانه که هنوز در بستر خانواده سنتی بومی نشده‌اند. پژوهش حاضر با تمرکز بر این شکاف، تلاش می‌کند با بازخوانی خانواده به‌عنوان جامعه‌ای فناورانه و با بهره‌گیری از منطق حکمرانی پیش‌دستانه، امکان گذار از تنظیم‌گری واکنشی به تنظیم‌گری ساختاری و ارتقای خانواده به کنشگری فعال در طراحی آینده دیجیتال را در ایران تبیین کند.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. آینده پیش‌فرض

آینده پیش‌فرض به‌الگویی از آینده اشاره دارد که از تداوم روندهای گذشته و مفروضات نهادینه‌شده شکل می‌گیرد و در قالب انتظارات بدیهی‌شده در سطح تجربه زیسته افراد و سازمان‌ها عمل می‌کند. این آینده، بیشتر در قالب عادات کنشی بازتولید می‌شود و به‌دلیل پیوند با هویت و نظم اجتماعی، معمولاً کمتر موضوع تأمل انتقادی قرار می‌گیرد (Zaffron & Logan, 2009). در ادبیات آینده‌پژوهی، این مفهوم به مسیرهایی اشاره دارد که در نتیجه استمرار روندهای موجود و در غیاب مداخله آگاهانه شکل می‌گیرند (Inayatullah, 2008). در سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال، آینده

پیش فرض، غالباً با عادی سازی نوآوری فناورانه، سلطه پلتفرم ها و نقش محدود نهادهای عمومی در هدایت تحولات همراه است. (Livingstone et al., 2018; OECD, 2019). این مفروضات با الگوهای سیاست گذاری تدریجی^۱ و گونه‌هایی از جبر فناورانه^۲ همخوان است که فناوری را بیرون از قلمرو انتخاب سیاسی^۳ تلقی می‌کنند (Lindblom, 2018). در نتیجه، سیاست‌ها بیشتر بر مدیریت پیامدها، آگاهی بخشی و سازگاری رفتاری تمرکز می‌کنند و مداخله در طراحی و حکمرانی پلتفرم‌های دیجیتال کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

۲-۳. آینده خلق شده

در مقابل، آینده خلق شده به آینده‌ای اشاره دارد که حاصل کنش آگاهانه و جمعی کنشگران اجتماعی در زمان حال است و از طریق بازاندیشی، انتخاب و مداخله فعال شکل می‌گیرد. در این نگاه، آینده نه سرنوشتی از پیش تعیین شده بلکه امکانی گشوده و قابل ساخت است که از طریق تغییر در ادراک، تعهد و عمل اجتماعی شکل می‌گیرد (Zaffron & Logan, 2009). این مفهوم بر ظرفیت سیاست، برای جهت‌دهی فعالانه مسیرهای جامعه فناورانه از طریق مداخلات آینده‌نگر و راهبردی تأکید دارد و با رویکردهای نوین حکمرانی و سیاست عمومی، از جمله سیاست‌های مأموریت‌محور، هم‌سو است (Mazzucato, 2018).

در این چهارچوب، زندگی دیجیتال خانواده صرفاً پیامد پیشرفت فناوری تلقی نمی‌شود، بلکه نتیجه تعامل ارزش‌های اجتماعی و انتخاب‌های نهادی است. از این رو، تمرکز سیاست از مدیریت آسیب‌ها فراتر رفته و به هم‌راستاسازی فناوری با اهدافی چون رفاه خانواده، کیفیت روابط و عاملیت اعضای خانواده معطوف می‌شود (عباسی‌شوازی و عباسی‌آتشگاه، ۱۳۹۷).

چنین رویکردی در حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی، به‌ویژه در مواجهه با تحولات جامعه فناورانه و زیست دیجیتال خانواده، اهمیت دوچندان می‌یابد؛ زیرا سیاست‌گذاری را از صرف سازگاری با پیامدهای فناوری فراتر برده و امکان تصور و خلق آینده‌های مطلوب‌تر را فراهم می‌کند.

1. Incremental Policy-Making
2. Technological Determinism
3. Policy choice

۳-۳. چهارچوب نظری

تحولات دیجیتال معاصر، آینده خانواده را به یکی از حوزه‌های مهم سیاست‌گذاری و حکمرانی تبدیل کرده‌اند. در این بستر، آینده نه امتداد خطی گذشته بلکه عرصه‌ای برای مداخله و طراحی اجتماعی تلقی می‌شود. ادبیات مطالعات علم و فناوری و آینده‌پژوهی نشان می‌دهد که آینده، بر ساخته‌ای اجتماعی و هنجاری است که از طریق گفتمان‌ها و سیاست‌ها شکل می‌گیرد (Jasanoff & Kim, 2019). از این منظر، سیاست‌ها تنها ابزارهای فنی نیستند، بلکه حامل تصورات خاصی از آینده مطلوب جامعه‌اند. رویکرد جامعه‌شناسی انتظارات^۱ نیز نشان می‌دهد که روایت‌ها و وعده‌های مرتبط با فناوری‌ها در شکل‌دهی به سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری نهادی نقش دارند (Borup et al., 2006).

به همین ترتیب، مفهوم تصورات سیاستی^۲ بیان می‌کند که دولت‌ها از طریق قوانین و اسناد راهبردی، آینده‌های خاصی درباره رابطه فناوری، جامعه و زندگی مطلوب را صورت‌بندی می‌کنند (Jasanoff & Kim, 2019). در حوزه خانواده در عصر دیجیتال، این تصورات شامل برداشت‌هایی از خانواده مطلوب، نقش والدین و حدود مسئولیت دولت در مواجهه با فناوری است.

این مباحث با رویکردهای حکمرانی آینده‌نگر و حکمرانی پیش‌دستانه پیوند دارد که بر شناسایی روندهای نوظهور، مدیریت عدم قطعیت و مداخله پیش از تثبیت مسیرهای فناورانه تأکید می‌کنند (Guston, 2014; Umbach, 2024).

در این نگاه، دولت‌ها علاوه بر تنظیم‌گری و راهبری پیشرفت فناوری، نقش فعالی در هدایت مسیرهای جامعه فناورانه ایفا می‌کنند. از این رو، آینده خانواده در عصر دیجیتال را نیز تحت تأثیر انتخاب‌های سیاستی و الگوهای حکمرانی می‌داند که سیاست‌ها در آن، حامل معانی و مفروضات هنجاری درباره جامعه و آینده است (Fischer, 2003; Yanow, 1999).

براین‌اساس، پژوهش حاضر با استفاده از تمایز میان آینده پیش‌فرض و آینده خلق‌شده، چهارچوبی برای تحلیل سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال در ایران ارائه می‌دهد. در این چهارچوب، سیاست‌ها در امتدادی قرار می‌گیرند که از بازتولید مسیرهای پیش‌فرض و تمرکز بر مدیریت ریسک‌ها آغاز شده و تا طراحی فعالانه آینده‌های خانواده‌محور از طریق ابزارهای آینده‌نگر و پیش‌دستانه امتداد می‌یابد. این

1. Sociology of Expectations

2. Policy Imaginaries

چهارچوب امکان تحلیل نحوه مواجهه سیاست‌ها با آینده و مقایسه الگوهای حکمرانی خانواده دیجیتال در زمینه‌های مختلف را فراهم می‌سازد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکردی کیفی و تفسیری انجام شده و هدف آن فهم منطق‌های حاکم بر سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال و تحلیل نحوه مواجهه سیاست‌ها با مفهوم آینده است. با توجه به تمرکز پژوهش بر تمایز مفهومی میان آینده پیش‌فرض و آینده خلق‌شده، رویکرد کیفی برای استخراج معانی، چارچوب‌بندی‌ها و جهت‌گیری‌های هنجاری نهفته در گفتمان‌های سیاستی مناسب تشخیص داده شد (Fischer, 2003; Yanow, 1999). در این مطالعه، تمرکز بر سنجش اثربخشی سیاست‌ها نیست، بلکه بر تحلیل نحوه تصور و بر ساخت آینده در متون سیاستی است؛ امری که در ادبیات سیاست‌گذاری با عنوان تصورات سیاستی شناخته می‌شود (Bazzani, 2023). از این منظر، پژوهش حاضر با رویکرد تحلیل تفسیری سیاست هم‌راستا است که سیاست‌ها را علاوه بر ابزارهای اجرایی، حامل ایده‌ها، ارزش‌ها و مفروضات هنجاری درباره تغییرات اجتماعی و آینده‌های مطلوب می‌داند (Yanow, 1999).

پژوهش در دو سطح مکمل طراحی شده است. در سطح نخست، اسناد سیاستی مرتبط با تحول دیجیتال، خانواده و حکمرانی فضای مجازی تحلیل شدند و در سطح دوم، دیدگاه‌های خبرگان از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری و بررسی شد. این ترکیب امکان پیوند میان رویکردهای رسمی سیاستی و تفسیرهای تخصصی درباره منطق‌های سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال را فراهم ساخت.

اسناد مورد بررسی شامل نمونه‌ای هدفمند از اسناد سیاستی بین‌المللی و ملی بود. در سطح بین‌المللی، چهارچوب‌ها و گزارش‌های سیاستی مرتبط با خانواده، کودکان و محیط‌های دیجیتال از نهادهایی مانند سازمان همکاری و توسعه اقتصادی OECD، یونیسف و اتحادیه اروپا بررسی شد (European Commission, 2022; Unicef, 2021). در سطح ملی نیز اسناد مرتبط با حکمرانی فضای مجازی و حمایت از خانواده در ایران مورد تحلیل قرار گرفت؛ از جمله سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، برنامه‌های ششم و هفتم توسعه، سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات، برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان، سند ملی حقوق کودک و نوجوان، قانون جرائم رایانه‌ای، سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات فتا

و طرح سامان‌دهی محتوای فضای مجازی سالم، مفید و ایمن اشاره کرد. اسناد براساس معیارهایی چون ارتباط با زندگی خانوادگی در بستر دیجیتال، اهمیت نهادی و ظرفیت بازتاب دو منطق آینده‌پیش‌فرض و آینده خلق‌شده انتخاب شدند. ترکیب اسناد فراملی و ملی امکان نوعی سه‌سویه‌سازی داده‌ها و تقویت روایی تحلیلی را فراهم کرد. در سطح دوم، برای فهم عمیق‌تر منطق‌های سیاستی و ظرفیت‌های حکمرانی آینده‌نگر، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. جامعه پژوهش شامل متخصصان حوزه‌های سیاست‌گذاری عمومی، حکمرانی، آینده‌پژوهی، مطالعات خانواده، رسانه و فناوری‌های نوین بود. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند انجام شد و درمجموع ۱۶ مصاحبه با خبرگان انجام گرفت تا تنوع دیدگاه‌های تخصصی در تحلیل لحاظ شود.

۴-۱. توصیف ویژگی‌های دموگرافیک مشارکت‌کنندگان و تنوع نخبگانی

مشارکت‌کنندگان براساس تخصص و نقش حرفه‌ای در چهار گروه دسته‌بندی شدند. گروه نخست شامل متخصصان سیاست‌گذاری عمومی و حکمرانی آینده، با کدهای P1 تا P5 است که دارای مدرک دکتری و سابقه مشارکت در تدوین اسناد سیاستی هستند. گروه دوم شامل آینده‌پژوهان و تحلیل‌گران روندهای فناوری، با کدهای P6 تا P9 است که بر سناریوسازی و تحلیل تحولات فناوری تمرکز دارند. گروه سوم متخصصان مطالعات خانواده و جامعه‌شناسی فضای مجازی، با کدهای P10 تا P13 هستند که به ابعاد هنجاری و اجتماعی خانواده می‌پردازند. گروه چهارم نیز شامل مدیران و طراحان پلتفرم‌های بومی و ابزارهای رسانه‌ای، با کدهای P14 تا P16 است که با ابعاد فنی و تنظیم‌گری پلتفرم‌ها آشنا هستند. میانگین سابقه حرفه‌ای مشارکت‌کنندگان بیش از ۱۲ سال بود که به غنای تحلیلی داده‌ها کمک کرد.

تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون قالب‌پذیر و براساس رویکرد تفسیری مایلز و هیوبرمن^۱ انجام شد. این رویکرد امکان ترکیب منطق استقرایی و قیاسی را فراهم می‌کند؛ به‌گونه‌ای که کدهای اولیه بر پایه چهارچوب نظری پژوهش تعریف شده و درعین‌حال مضامین نوظهور از متن اسناد و مصاحبه‌ها استخراج می‌شوند.

فرایند تحلیل در سه مرحله انجام شد: نخست کدگذاری باز برای استخراج مفاهیم

1. Miles & Huberman

اولیه از اسناد و مصاحبه‌ها؛ سپس کدگذاری محوری برای سازمان‌دهی مفاهیم حول دو منطق آینده پیش فرض و آینده خلق شده؛ و در نهایت کدگذاری گزینشی برای تلفیق مقوله‌ها و استخراج تم‌های نهایی سیاست گذاری خانواده دیجیتال.

در مرحله کدگذاری اولیه، مفاهیمی مانند سیاست گذاری واکنشی، مدیریت ریسک، تاب‌آوری خانواده، تنظیم‌گری پلتفرم‌ها، ضعف ظرفیت نهادی، حکمرانی آینده‌نگر و مشارکت خانواده‌ها استخراج شد. این مفاهیم در مرحله بعد در قالب مقوله‌هایی مانند غلبه منطق آینده پیش فرض، محدودیت سیاست‌های سازگاران، ضرورت تنظیم‌گری ساختاری، ضعف ظرفیت نهادی، الزامات حکمرانی آینده‌نگر و مشارکت اجتماعی در سیاست گذاری سازمان‌دهی شدند. در نهایت، با تلفیق این مقوله‌ها، تم‌های نهایی پژوهش شکل گرفتند که مبنای تفسیر یافته‌ها قرار گرفتند.

برای سنجش پایایی کدگذاری، از راهبرد کدگذاری دوجانبه مستقل استفاده شد. پژوهشگر اصلی و یک ارزیاب خارجی، به‌طور مستقل ۲۰ درصد از داده‌ها را کدگذاری کردند. میزان توافق میان کدگذاران براساس فرمول هولستی ۸۴ درصد محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول تحلیل است. اختلاف‌های موجود از طریق چند جلسه هم‌اندیشی و بازخوانی مشترک متون برطرف شد.

با این وجود، پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی مواجه بود. تمرکز مطالعه بر رویکردهای سیاستی و دیدگاه‌های خبرگان بوده و به بررسی اجرای سیاست‌ها یا تجربه زیسته خانواده‌ها نمی‌پردازد. همچنین، هرچند تلاش شده تنوع اسناد و دیدگاه‌های تخصصی لحاظ شود، این مجموعه نمی‌تواند همه تنوع‌های نهادی و فرهنگی را بازنمایی کند. این محدودیت‌ها از ویژگی‌های رایج پژوهش‌های کیفی مبتنی بر تحلیل تفسیری سیاست است و می‌تواند زمینه‌ساز مطالعات تجربی و کاربردی در آینده باشد.

۴-۲. ملاحظات اخلاقی

در انجام این پژوهش، اصول اخلاق پژوهش علمی به‌طور کامل رعایت شد. مشارکت در مصاحبه‌ها، داوطلبانه و مبتنی بر رضایت آگاهانه بود و دیدگاه‌های خبرگان صرفاً در راستای اهداف علمی پژوهش و تحلیل منطق‌های سیاستی مورد استفاده قرار گرفت. همچنین در مرحله تحلیل و ارائه یافته‌ها، تلاش شد نتایج به‌صورت کلی و تحلیلی ارائه شوند و از انتساب مستقیم یا غیرمستقیم دیدگاه‌ها به افراد خودداری شود تا محرمانگی و گمنامی مشارکت‌کنندگان حفظ گردد.

جدول ۱: ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان

کد مشارکت‌کننده	جنسیت	سطح تحصیلات	محور غالب دیدگاه
P1	مرد	دکتری	غلبه سیاست‌های ریسک‌محور
P2	زن	دکتری	ضعف تنظیم‌گری پلتفرم‌ها
P3	زن	دکتری	محدودیت‌های نهادی حکمرانی
P4	مرد	دکتری	نقش الگوریتم‌ها و پلتفرم‌ها
P5	مرد	دکتری	ضرورت سناریوسازی و نگاه بلندمدت
P6	زن	دکتری	عاملیت خانواده در زیست دیجیتال
P7	مرد	دکتری	وابستگی فناوریانه و معماری دیجیتال
P8	مرد	دکتری	گذار به حکمرانی آینده‌نگر
P9	مرد	دکتری	سیاست‌گذاری واکنشی و ضعف ظرفیت تنظیم‌گری
P10	زن	دکتری	تنوع خانواده‌ها و شکاف دیجیتال
P11	مرد	دکتری	آینده به‌مثابه عرصه مداخله
P12	مرد	دکتری	منطق اقتصادی پلتفرم‌ها
P13	مرد	دکتری	نقش زیست‌بوم فناوری در سیاست‌گذاری
P14	مرد	دکتری	ظرفیت نهادی آینده‌نگر
P15	مرد	دکتری	ابزارهای سیاستی و سیاست‌گذاری پیش‌دستانه
P16	زن	دکتری	قابلیت اجرا و شکاف سیاست تا اجرا

۵. یافته‌های پژوهش

تحلیل اسناد سیاستی نشان می‌دهد که آینده پیش‌فرض در سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال با سه ویژگی استدلال مبتنی بر روندها، چهارچوب‌بندی ریسک‌محور و منطق‌های سیاستی سازگاران تعریف می‌شود. تعامل این مؤلفه‌ها تصویری از آینده دیجیتال ترسیم می‌کند که در آن خانواده، نه کنشگر فعال، بلکه بازیگری واکنشی و سازگار شونده است.

۵-۱. استدلال مبتنی بر روندها

در بسیاری از اسناد، رشد فناوری‌های دیجیتال و گسترش پلتفرم‌ها روندی اجتناب‌ناپذیر فرض شده است (جدول ۲). برای نمونه، سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات (۱۳۹۵)، توسعه زیست‌بوم دیجیتال را ضرورتی قطعی دانسته و تمرکز اصلی را بر انطباق زیرساخت‌ها و کاربران با این تحول قرار داده است، بدون آنکه مسیر تحول فناوریانه موضوع بازاندیشی هنجاری قرار گیرد (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۵).

همین الگو در برنامه‌های ششم و هفتم توسعه مشهود است؛ جایی که توسعه اقتصاد دیجیتال و دولت هوشمند، ضرورتی توسعه‌ای تلقی شده و خانواده واحدی است که باید با پیامدهای آن سازگار شود. برای مثال، بند «پ» ماده ۱۰۲ برنامه ششم توسعه بر «مقابله فعال و هوشمند با جنگ نرم در عرصه خانواده و منع نشر برنامه‌های مخل ارزش‌ها و نیز برنامه‌سازی، آموزش، پژوهش و تبلیغ برای تحکیم خانواده» تأکید دارد (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۵). همچنین بند «ج» ماده ۶۵ برنامه هفتم توسعه، دولت را مکلف به تدوین برنامه ملی هوش مصنوعی کرده است. تحلیل تفسیری این ماده نشان می‌دهد که گفتمان سیاستی آن در چهارچوب آینده پیش فرض قرار دارد. الزام به تدوین برنامه ملی هوش مصنوعی در بازه‌ای کوتاه، بدون توجه کافی به ابعاد هنجاری و اجتماعی یا بازاندیشی در معماری زیرساخت‌های پلتفرمی، حاکی از پذیرش روندهای فناورانه به‌عنوان مسیرهایی بیرونی و اجتناب‌ناپذیر است (مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰-۱۳۹۶). تحلیل تفسیری این ماده نشان می‌دهد که گفتمان سیاستی آن تا حدی در چهارچوب آینده پیش فرض قرار می‌گیرد. الزام به تدوین برنامه ملی هوش مصنوعی در بازه‌ای کوتاه، بدون توجه کافی به ابعاد هنجاری و اجتماعی یا بازاندیشی در معماری زیرساخت‌های پلتفرمی، حاکی از پذیرش روندهای فناورانه به‌عنوان مسیرهایی بیرونی و اجتناب‌ناپذیر است (مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۳).

جدول ۲: مقایسه اسناد ملی از حیث نوع مواجهه با آینده خانواده دیجیتال

سند ملی	منطق غالب سند	نشانه‌های آینده پیش فرض	نشانه‌های آینده خلق شده	جمع‌بندی تحلیلی
سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات	توسعه زیرساختی و انطباق با تحول دیجیتال	تلقی تحول فناوری به‌مثابه روندی اجتناب‌ناپذیر؛ تأکید بر توسعه زیرساخت و انطباق کاربران	توجه محدود به طراحی هنجاری و اجتماعی آینده خانواده	غلبه آینده پیش فرض
برنامه ششم توسعه	مواجهه حفاظتی با پیامدهای فضای دیجیتال	تمرکز بر کاهش آسیب، آموزش و تحکیم خانواده؛ تلقی خانواده به‌عنوان واحدی نیازمند حفاظت و سازگاری	مداخله ساختاری در جهت‌دهی به مسیر توسعه فناوری برجسته نیست	آینده پیش فرض با سازگاری مدیریت شده

سند ملی	منطق غالب سند	نشانه‌های آینده پیش‌فرض	نشانه‌های آینده خلق شده	جمع‌بندی تحلیلی
برنامه هفتم توسعه	پیوستن به روندهای فناورانه، به‌ویژه هوش مصنوعی	پذیرش روندهای فناوری به‌عنوان مسیری بیرونی؛ کم‌توجهی به پیامدهای خانوادگی، هنجاری و اجتماعی	برخی ظرفیت‌های نهادی برای توسعه فناوری وجود دارد، اما نقش آینده‌ساز خانواده کم‌رنگ است.	غلبه آینده پیش‌فرض
سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی	حفاظت از کودکان در برابر مخاطرات دیجیتال	تمرکز بر تهدیدها، آسیب‌های اخلاقی و ضرورت کنترل و صیانت	توجه به توسعه خدمات بومی و استفاده از ظرفیت نهادهای غیردولتی	سندی دووجهی با غلبه منطق آینده پیش‌فرض
قانون جرائم رایانه‌ای	کنترل حقوقی تخلفات و آسیب‌های فضای مجازی	مواجهه پسینی؛ تمرکز بر جرم‌انگاری، کنترل تخلفات و مدیریت پیامدها	نشانه روشنی از طراحی فعالانه آینده زیست‌بوم دیجیتال خانواده مشاهده نمی‌شود.	سازگاری مدیریت‌شده و نزدیک به آینده پیش‌فرض
طرح سامان‌دهی محتوای فضای مجازی سالم، مفید و ایمن (سما)	سالم‌سازی و کنترل محتوای فضای مجازی	تقدم کنترل محتوا و کاهش آسیب بر جهت‌دهی به مسیر تحول فناوری	توجه محدود به تولید محتوای مفید و شکل‌دهی محیط دیجیتال مطلوب	سازگاری مدیریت‌شده با ظرفیت محدود آینده‌سازی
برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان	آموزش، توانمندسازی و حمایت از کودکان و خانواده‌ها	تمرکز بر ارتقای مهارت برای سازگاری با محیط دیجیتال	برخورداری از جهت‌گیری هنجاری برای بهبود وضعیت آینده کودکان	آینده‌نگری نمادین با ابزارهای عمدتاً سازگارانه
سند ملی حقوق کودک و نوجوان	ایجاد محیط دیجیتال سالم و حکمرانی هماهنگ	اتکا به آموزش و فرهنگ‌سازی؛ محدودیت سازوکارهای اجرایی و تنظیم‌گرانه	توجه به رفاه دیجیتال، هماهنگی نهادی و مشارکت خانواده‌ها	آینده‌نگری نمادین با ظرفیت‌گذار به آینده خلق شده

در این چهارچوب، سیاست گذاری بیش از شکل دهی فعالانه، بر الحاق سریع به تحولات فناوری متمرکز است. این رویکرد، در صورت فقدان تحلیل جامع از پیامدهای ساختاری، نقش حاکمیت را از کنشگری آینده ساز به مدیری واکنشی تقلیل می دهد. در نتیجه، فرصتهایی مانند ایجاد محیط های آزمایشی (سندباکس)، مدل های هم آفرینی و مشارکت خانواده ها مغفول مانده و بار مواجهه با مخاطرات به سطح سواد رسانه ای آن ها منتقل می شود. این الگو، آینده ای مبتنی بر تداوم روندهای موجود است که طراحی بدیل های اجتماعی را نادیده می گیرد.

۵-۲. غلبه چهارچوب بندی ریسک محور

یافته ها نشان می دهد بخش قابل توجهی از سیاست های خانواده دیجیتال، چه در ایران و چه در اسناد بین المللی، خانواده را عمدتاً در نسبت با مخاطرات فضای مجازی تعریف می کنند.

در سطح ملی، نمونه های متعددی از این رویکرد قابل مشاهده است. برای مثال، سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (۱۴۰۰) تمرکز خود را بر تهدیدهایی مانند محتوای آسیب زا، سوء استفاده آنلاین، وابستگی رسانه ای و مخاطرات اخلاقی قرار داده است (شورای عالی فضای مجازی کشور، ۱۴۰۰). همچنین در قانون جرائم رایانه ای، مواجهه سیاستی با فضای دیجیتال عمدتاً در قالب چهارچوبی حقوقی برای کنترل تخلفات و کاهش آسیب ها صورت بندی شده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸).

در طرح سامان دهی محتوای فضای مجازی سالم، مفید و ایمن (سما) نیز مدیریت مخاطرات فرهنگی و اخلاقی محور اصلی سیاست گذاری است و بر ایجاد فضای مجازی سالم و جلوگیری از انتشار محتوای مضر تأکید می شود (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۴).

در چنین چهارچوبی، خانواده بیشتر به عنوان سوژه ای آسیب پذیر و نیازمند حفاظت بازنمایی می شود تا کنشگری فعال در شکل دهی آینده دیجیتال.

این الگو در اسناد بین المللی نیز مشاهده می شود. بسیاری از سیاست های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) و یونیسف بر مخاطراتی مانند اعتیاد دیجیتال، مواجهه کودکان با محتوای مضر و تهدیدهای حریم خصوصی تمرکز دارند.

برای نمونه، در گزارش‌های OECD درباره ریسک‌های محیط دیجیتال (۲۰۲۳)^۱ و زندگی کودکان در عصر دیجیتال^۲، محیط دیجیتال به‌عنوان فضایی همراه با طیفی از آسیب‌های محتوایی، ارتباطی، رفتاری و تجاری توصیف شده و بر نقش خانواده در مدیریت این مخاطرات تأکید می‌شود. هرچند این نگرانی‌ها مبتنی بر شواهد تجربی‌اند، غلبه چنین چهارچوبی می‌تواند سیاست‌گذاری را به رویکردی تدافعی و محافظه‌کارانه محدود کند؛ رویکردی که در آن توجه اصلی بر کنترل مخاطرات و مدیریت پیامدهاست و ظرفیت‌های فعال خانواده در شکل‌دهی به زیست‌بوم دیجیتال کم‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد.

جدول ۳: مقایسه اسناد بین‌المللی از حیث نوع مواجهه با آینده خانواده دیجیتال

سند یا چهارچوب بین‌المللی	منطق غالب سند	نشانه‌های آینده پیش‌فرض	نشانه‌های آینده خلق‌شده	جمع‌بندی تحلیلی
گزارش‌های مرتبط با ریسک‌های محیط دیجیتال OECD، ۲۰۲۳	شناسایی و مدیریت مخاطرات محیط دیجیتال	برجسته‌سازی آسیب‌های محتوایی، ارتباطی، رفتاری و تجاری؛ تأکید بر نقش خانواده در مدیریت خطر	توجه محدود به نقش خانواده در طراحی و جهت‌دهی زیست‌بوم دیجیتال	گرایش به آینده پیش‌فرض
گزارش زندگی کودکان در عصر دیجیتال OECD، ۲۰۲۵ الف	مدیریت مخاطرات زندگی دیجیتال کودکان	تمرکز بر تهدیدها، پیامدها و نقش حفاظتی خانواده؛ غلبه نگاه تدافعی	ظرفیت آینده‌سازی در تحلیل مقاله کم‌تر برجسته شده است	نزدیک به آینده پیش‌فرض
چهارچوب ایمنی در طراحی و حقوق دیجیتال کودکان OECD، ۲۰۲۵ ب	حکمرانی پیش‌دستانه و طراحی مسئولانه فناوری	منطق واکنشی و پسینی در این چهارچوب غلبه ندارد	ایمنی در طراحی، رعایت حقوق دیجیتال کودکان و طراحی انسان‌محور فناوری	گرایش روشن به آینده خلق‌شده
سیاست‌ها و چهارچوب‌های مربوط به کودکان در محیط دیجیتال (یونیسف، ۲۰۲۱)	حفاظت از کودک و کاهش آسیب‌های دیجیتال	تمرکز بر اعتیاد دیجیتال، محتوای مضر، حریم خصوصی و آسیب‌پذیری کودکان	تأکید بر حقوق کودک می‌تواند زمینه‌ای برای سیاست‌گذاری آینده‌ساز فراهم کند.	غلبه رویکرد ریسک‌محور با ظرفیت محدود آینده‌سازی
چهارچوب شمول	توانمندسازی	پیوند آمادگی دیجیتال	تأکید بر شمول،	رویکردی

1. OECD Typology of Risks 2021 Digital Environment Papers No.302

2. How's Life for Children in the Digital Age?

سند یا چهارچوب بین المللی	منطق غالب سند	نشانه های آینده پیش فرض	نشانه های آینده خلق شده	جمع بندی تحلیلی
دیجیتال و توسعه مهارت ها (کمپیسیون اروپا، ۲۰۲۲)	دیجیتال و افزایش مشارکت اجتماعی و اقتصادی	با الزامات بازار کار؛ احتمال غلبه مفروضات بازار محور	توانمندسازی و ارتقای مهارت های دیجیتال	دووجهی با گرایش سازگاران
چهارچوب شمول دیجیتال و توسعه مهارت ها (کمپیسیون اروپا، ۲۰۲۲)	تنظیم گری پیش دستانه و جهت دهی به توسعه فناوری	منطق مدیریت پسینی آسیب در این رویکرد غالب نیست.	مداخله از مرحله طراحی؛ هم سوسازی فناوری با رفاه، حقوق کودک و ارزش های اجتماعی	گرایش به آینده خلق شده

مقایسه اسناد نشان می دهد که در هر دو سطح ملی و بین المللی، مرز کاملاً صلبی میان دو نوع مواجهه با آینده وجود ندارد و برخی اسناد به طور هم زمان واجد مؤلفه های سازگاران و آینده سازند. با این حال، در بخش قابل توجهی از اسناد ملی، منطق کنترل آسیب، حفاظت و انطباق با روندهای فناورانه غلبه دارد؛ در حالی که در برخی اسناد بین المللی، به ویژه چهارچوب های مبتنی بر ایمنی در طراحی، حقوق دیجیتال کودکان و طراحی انسان محور، نشانه های روشن تری از مداخله پیش دستانه و شکل دهی آگاهانه به مسیر تحول فناوری مشاهده می شود. این تفاوت نشان می دهد که گذار به آینده خلق شده، مستلزم عبور از سیاست گذاری صرفاً پیامد محور و حرکت به سوی مشارکت خانواده در طراحی، تنظیم گری و ارزیابی زیست بوم دیجیتال است.

۵-۳. منطق سیاستی مبتنی بر سازگاری و تاب آوری

سومین مؤلفه آینده پیش فرض، غلبه سیاست های سازگاران و تاب آورانه است. در بسیاری از اسناد، پاسخ اصلی به چالش های دیجیتال، آموزش، ارتقای سواد رسانه ای، والدگری دیجیتال و تقویت خودکنترلی مطرح می شود. برای نمونه، در برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان بر آموزش خانواده ها و ارتقای مهارت های دیجیتال کودکان تأکید شده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰-۱۳۹۶)، همچنین بند «د» ماده ۱۱ از سند ملی حقوق کودک و نوجوان، آموزش و فرهنگ سازی را به عنوان ابزار اصلی مواجهه با آسیب های فضای مجازی معرفی می کند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۰-۱۳۹۳).

این الگو نشان می دهد بخش مهمی از مسئولیت مدیریت پیامدهای فناوری به خانواده ها منتقل می شود. در چنین چهارچوبی، سیاست گذاری کمتر به مداخلات ساختاری در معماری پلتفرم ها، مدل های کسب و کار دیجیتال یا تنظیم گری کلان

می‌پردازد و بیشتر بر افزایش توان انطباق خانواده‌ها متمرکز است. در نتیجه، آینده‌ای سازگارانه بازتولید می‌شود که در آن خانواده‌ها باید خود را با نظم فناورانه موجود تطبیق دهند.

در مقابل آینده پیش‌فرض، برخی اسناد سیاستی امکان طراحی فعالانه آینده دیجیتال خانواده را مطرح می‌کنند. در این رویکرد، آینده نه روندی از پیش تعیین‌شده بلکه عرصه‌ای برای مداخله و طراحی سیاستی تلقی می‌شود. در سطح بین‌المللی، اسناد OECD و اتحادیه اروپا بر مفاهیمی مانند ایمنی در طراحی، حقوق دیجیتال کودکان و طراحی انسان‌محور فناوری تأکید دارند (European Commission, 2022; OECD). در این چهارچوب، تنظیم‌گری صرفاً واکنشی نیست، بلکه تلاش می‌شود مسیر توسعه فناوری از ابتدا با ملاحظات رفاهی و اجتماعی هم‌سو شود.

در ایران نیز نشانه‌هایی از این رویکرد مشاهده می‌شود. برای مثال، «سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی» بر توسعه خدمات و پلتفرم‌های بومی متناسب با نیازهای کودکان و خانواده‌ها تأکید می‌کند و به ارتقای سواد فضای مجازی و مشارکت بخش غیردولتی در تولید و توزیع محتوای سالم اشاره دارد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۰-۱۳۹۳).

همچنین در سند ملی حقوق کودک و نوجوان دولت موظف به فراهم‌سازی محیط دیجیتال سالم و متناسب با رشد کودکان معرفی شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۰-۱۳۹۳). باین‌حال، یافته‌ها نشان می‌دهد این جهت‌گیری‌ها غالباً در سطح هنجاری باقی می‌مانند و از نظر سازوکارهای اجرایی، ظرفیت نهادی و ابزارهای تنظیم‌گری با محدودیت مواجه‌اند. در نتیجه، حتی زمانی که ادبیات آینده‌نگر در سیاست‌ها به کار می‌رود، در عمل بسیاری از سیاست‌های خانواده در عصر دیجیتال همچنان به بازتولید آینده پیش‌فرض منجر می‌شوند. غلبه منطق ریسک، اتکای زیاد به آموزش و تاب‌آوری و ضعف تنظیم‌گری ساختاری سبب شده است سیاست‌ها بیشتر بر سازگاری خانواده‌ها با نظم دیجیتال موجود، متمرکز باشند تا طراحی فعالانه آینده‌ای بدیل و خانواده‌محور (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۰-۱۳۹۳، بند ۱۴-۴). باین‌حال، برخی عناصر سیاستی مانند تأکید بر حکمرانی هماهنگ، توسعه پلتفرم‌های بومی، توجه به رفاه دیجیتال و مشارکت خانواده‌ها ظرفیت‌هایی برای گذار به سیاست‌های آینده‌ساز فراهم می‌کنند. تحقق این گذار مستلزم عبور از سیاست‌گذاری واکنشی و حرکت به سوی حکمرانی آینده‌نگر، تنظیم‌گری پیش‌دستانه و طراحی فعال زیست‌بوم دیجیتال خانواده است.

۴-۵. تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال عمدتاً ذیل آینده پیش‌فرض صورت‌بندی شده است. این آینده با سه مؤلفه اصلی شناخته می‌شود:

۱. استدلال مبتنی بر روندها و اجتناب‌ناپذیری تحول فناورانه؛

۲. غلبه چهارچوب‌بندی ریسک‌محور؛

۳. منطق سیاستی مبتنی بر سازگاری و تاب‌آوری.

در این الگو، تحول دیجیتال به‌مثابه روندی ساختاری و ناگزیر تلقی می‌شود و سیاست‌ها بیشتر به مدیریت پیامدها می‌پردازند تا جهت‌دهی به مسیر توسعه فناوری. چهارچوب ریسک‌محور، خانواده را عمدتاً در نسبت با تهدیدهای فضای مجازی تعریف می‌کند و پاسخ سیاستی غالب، ارتقای سواد رسانه‌ای، آموزش و تقویت توان انطباق خانواده‌ها است. نتیجه چنین ترکیبی، بازتولید آینده‌ای سازگارانه است که در آن خانواده‌ها باید خود را با نظم دیجیتال موجود تطبیق دهند.

در مقابل، رویکرد آینده خلق‌شده، امکان مداخله فعال در شکل‌دهی به زیست‌بوم دیجیتال خانواده را مطرح می‌کند. این رویکرد بر تنظیم‌گری پیش‌دستانه، ایمنی در طراحی، هم‌سوسازی توسعه فناوری با رفاه اجتماعی و حکمرانی هماهنگ تأکید دارد. اگرچه در برخی اسناد ملی و بین‌المللی، نشانه‌هایی از این جهت‌گیری مشاهده می‌شود، اما در عمل، منطق آینده پیش‌فرض همچنان غلبه دارد.

براین اساس، این پژوهش نشان می‌دهد سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال در ایران در یک وضعیت دوگانه قرار دارد: از یک‌سو، گفتمان رسمی به مفاهیم آینده‌نگر و طراحی فعال اشاره می‌کند؛ از سوی دیگر، سازوکارهای اجرایی، ابزارهای تنظیم‌گری و ظرفیت نهادی عمدتاً در چهارچوبی واکنشی و سازگارانه عمل می‌کنند. گذار به سیاست‌گذاری آینده‌ساز مستلزم تقویت تنظیم‌گری ساختاری، مداخله در معماری پلتفرم‌ها و بازتعریف نقش خانواده از سوژه‌ای آسیب‌پذیر به کنشگری مشارکت‌جو در حکمرانی دیجیتال است.

۵-۵. تبیین ساختاری ماتریس حکمرانی و جانمایی اسناد بالادستی

براساس ماتریس متقاطع روش حکمرانی و میزان طراحی فرایندها، تحلیل تفسیری اسناد بالادستی ایران نشان می‌دهد که قوانین و سیاست‌های مرتبط با خانواده در عصر دیجیتال به‌طور متوازن در خانه‌های این ماتریس توزیع نشده‌اند. بخش عمده این اسناد

در لایه تله آینده پیش‌فرض یا در دو خانه مجاور آن یعنی سازگاری مدیریت‌شده و آینده‌نگری نمادین قرار می‌گیرند. در این میان، موقعیت اسناد در خانه آینده‌نگری نمادین، اهمیت آسیب‌شناسانه ویژه‌ای دارد؛ خانه‌ای که ویژگی اصلی آن ظرفیت اجرایی پایین در کنار ادعای هنجاری بالا برای طراحی آینده است. برای نمونه، اسنادی مانند سند ملی حقوق کودک و نوجوان (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۰-۱۳۹۳) برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰-۱۳۹۶) در این موقعیت قرار می‌گیرند. این اسناد اگرچه سرشار از چشم‌اندازهای آرمانی و توصیه‌های هنجاری درباره توسعه زیست‌بوم خانواده‌اند؛ اما به دلیل فقدان ابزارهای اجرایی مشخص، نبود بودجه اختصاصی، تعیین نکردن نهاد پاسخ‌گو و غفلت از توالی سیاستی، عمدتاً در سطح گفتمانی باقی می‌مانند.

در مقابل، قوانینی مانند قانون جرائم رایانه‌ای (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸) طرح سامان‌دهی محتوای فضای مجازی سالم، مفید و ایمن (سما)، در خانه سازگاری مدیریت‌شده قرار می‌گیرند. در این اسناد تمرکز اصلی بر کنترل آسیب‌ها و مدیریت مخاطرات فضای دیجیتال است و مداخلات ساختاری در مسیر توسعه فناوری محدود می‌ماند؛ از این‌رو سیاست‌گذاری بیشتر از طراحی فعالانه آینده، به مدیریت پیامدهای پسینی می‌پردازد.

این توزیع نشان می‌دهد بخش مهمی از اسناد بالادستی، به واسطه قرار گرفتن در لایه‌های آینده‌نگری نمادین و سازگاری مدیریت‌شده، عملاً به بازتولید تله آینده پیش‌فرض منجر می‌شوند. خروج از این وضعیت مستلزم حرکت به سوی خانه آینده خلق‌شده است؛ جایگاهی که در آن حکمرانی آینده‌نگر، تنظیم‌گری پیش‌دستانه پلتفرم‌ها و مدل‌های هم‌آفرینی مشارکتی جایگزین رویکردهای صرفاً نمادین یا کنترلی می‌شوند. همان‌گونه که ماتریس نشان می‌دهد، بخش عمده یافته‌های تحلیل اسناد و مصاحبه‌ها نیز در ستون آینده پیش‌فرض قرار می‌گیرند.

۵-۶. غلبه منطق آینده پیش‌فرض در سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال

نخستین و محوری‌ترین نخستین و محوری‌ترین یافته پژوهش نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال عمدتاً تحت سلطه منطق آینده پیش‌فرض قرار دارد؛ منطقی که در آن تحولات فناوری به‌عنوان روندهایی از پیش تعیین‌شده تلقی می‌شوند و نقش سیاست‌گذار بیشتر به مدیریت پیامدها یا سازگاری با این تحولات محدود می‌شود. بسیاری از مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که سیاست‌ها بیش از آنکه

آینده ساز باشند، ماهیتی واکنشی دارند. برای مثال، مشارکت کننده P8 این وضعیت را ناشی از «حکمرانی کوتاه نگر» دانسته و معتقد است حکمرانی آینده باید بر پیشگیری از بحران استوار باشد، نه صرفاً مدیریت آن. مشارکت کننده P16 نیز این وضعیت را «واکنش گرایی مزمن» توصیف می کند و بر این باور است که سیاست ها به جای شکل دهی به آینده، اغلب واکنشی به روندهای گذشته اند. همچنین مشارکت کننده P11 اشاره می کند که «در بسیاری از سیاست ها فرض بر این است که فناوری مسیر خود را طی می کند و سیاست تنها باید با پیامدهای آن سازگار شود»؛ رویکردی که به زعم او سیاست گذار را از کنشگر آینده به بازیگری واکنشی تبدیل می کند. در مجموع، یافته ها نشان می دهد آینده پیش فرض در سیاست گذاری خانواده دیجیتال با پذیرش اجتناب پذیری فناوری، واکنش گرایی سیاستی، تمرکز بر مدیریت پیامدها و ضعف نگاه بلندمدت همراه است.

۵-۷. غلبه رویکرد ریسک محور و سازگاران

دومین تم اصلی به غلبه نگاه ریسک محور در سیاست های خانواده دیجیتال مربوط است. تقریباً همه مشارکت کنندگان اشاره کردند که سیاست های این حوزه عمدتاً حول مدیریت آسیب ها، کاهش خطرات و افزایش تاب آوری خانواده ها شکل گرفته اند. مشارکت کننده P10 به تمرکز سیاست ها بر خطراتی مانند اعتیاد دیجیتال، آسیب های آنلاین و تهدیدهای فرهنگی اشاره می کند. مشارکت کننده P12 نیز بیان می کند که «نگرانی اصلی سیاست ها معطوف به محتوای نامناسب، وابستگی به شبکه های اجتماعی و کاهش تعاملات خانوادگی است»؛ تمرکزی که به زعم او باعث شده ظرفیت های مثبت فناوری کمتر مورد توجه قرار گیرد.

همچنین مشارکت کننده P13 تأکید می کند که «سیاست ها بیشتر بر امنیت سایبری، حریم خصوصی و آسیب های محتوایی متمرکزند و کمتر به استفاده خلاقانه از فناوری می پردازند». از دیدگاه P8 نیز این وضعیت بخشی از حکمرانی کوتاه نگر است و دولتهایی که توان آینده سازی دارند، از حکمرانی مبتنی بر ریسک به سمت حکمرانی مبتنی بر تاب آوری تحول پذیر حرکت می کنند. براین اساس، یافته ها نشان می دهد سیاست گذاری خانواده دیجیتال، هنوز عمدتاً در سطح مدیریت واکنشی بحران باقی مانده و به سطح طراحی آینده مطلوب گذار نکرده است.

۵-۸. ابهام در عاملیت خانواده و انتقال مسئولیت به سطح خانواده

یکی از یافته‌های پژوهش، نقد مشارکت‌کنندگان به انتقال بار سیاست‌گذاری از سطح ساختاری به سطح خانواده است. در بسیاری از سیاست‌ها، آموزش، سواد دیجیتال و تاب‌آوری به‌عنوان پاسخ‌های اصلی سیاستی مطرح شده‌اند؛ امری که به‌زعم برخی مشارکت‌کنندگان می‌تواند به‌نوعی مسئولیت‌زدایی از دولت و پلتفرم‌ها منجر شود. مشارکت‌کننده P16 این وضعیت را چنین توصیف می‌کند که «آموزش، گاه به‌عنوان جایگزین ارزان‌قیمت تنظیم‌گری ساختاری استفاده می‌شود، نه مکمل آن». مشارکت‌کننده P8 نیز هشدار می‌دهد که این رویکرد می‌تواند تصور کاذب آماده‌سازی خانواده‌ها را ایجاد کرده و مانع اصلاحات ساختاری در سطح حکمرانی شود. مشارکت‌کننده P10 نیز معتقد است «اگر بار سیاست‌ها به‌طور کامل بر دوش خانواده‌ها قرار گیرد، سیاست‌گذاری عملاً به سازوکاری برای انتقال مسئولیت از سطح ساختاری به سطح خانواده تبدیل می‌شود». باین‌حال، بیشتر مشارکت‌کنندگان آموزش و سواد دیجیتال را ذاتاً منفعلانه نمی‌دانستند؛ بلکه مشکل اصلی را در انحصار سیاست‌ها به این ابزارها می‌دیدند. به بیان دیگر، سواد دیجیتال زمانی می‌تواند بخشی از سیاستی فعال و آینده‌ساز باشد که در کنار تنظیم‌گری ساختاری پلتفرم‌ها، طراحی ایمن فناوری و سیاست‌های کلان حاکمیتی قرار گیرد.

۵-۹. ضعف ظرفیت‌های نهادی و حکمرانی آینده‌نگر

تم چهارم به ضعف ظرفیت‌های نهادی برای تحقق حکمرانی آینده‌نگر مربوط است. مشارکت‌کنندگان تأکید کردند که حتی با پذیرش ضرورت سیاست‌های آینده‌ساز، موانع نهادی متعددی در مسیر تحقق آن وجود دارد. مشارکت‌کننده P16 به «ضعف ظرفیت تنظیم‌گری، پراکندگی نهادی و شکاف میان تصمیم و اجرا اشاره می‌کند» و معتقد است بسیاری از سیاست‌ها به‌دلیل ضعف نهاد‌های اجرایی یا مقاومت پلتفرم‌ها در مرحله اجرا ناکام می‌مانند. مشارکت‌کننده P11 نیز «نبود نگاه بلندمدت در فرایندهای تصمیم‌گیری» را از مهم‌ترین موانع می‌داند. علاوه بر این، مشارکت‌کنندگان به ضعف هماهنگی بین‌بخشی، کمبود ظرفیت آینده‌نگری، نبود نظام داده‌محور و وابستگی به پلتفرم‌های فراملی به‌عنوان موانع مهم حکمرانی پیش‌دستانه اشاره کردند.

۵-۱۰. محدودیت مشارکت واقعی خانواده‌ها در سیاست‌گذاری

یافته‌ها نشان می‌دهد که با وجود تأکید اسناد بر مشارکت خانواده‌ها، این مشارکت اغلب نمادین و محدود است. مشارکت‌کننده P16 مشارکت اجتماعی را در سه سطح اطلاع‌رسانی، مشاوره و هم‌تصمیمی توضیح می‌دهد و معتقد است «اغلب سیاست‌ها در سطح مشاوره باقی می‌مانند». مشارکت‌کننده P10 نیز اشاره می‌کند که «دیدگاه خانواده‌ها معمولاً از طریق نظرسنجی‌ها یا پژوهش‌های ثانویه منتقل می‌شود و حضور مستقیم آن‌ها در فرایند سیاست‌گذاری بسیار محدود است».

در مقابل، مشارکت‌کننده P4 مشارکت خانواده‌ها را ضرورتی کارکردی دانسته و پیشنهاد می‌کند خانواده‌ها به حسگرهای توزیع‌شده نظام حکمرانی تبدیل شوند. چنین الگویی می‌تواند امکان رصد زودهنگام تحولات رفتاری در زیست‌بوم دیجیتال و تقویت تنظیم‌گری پیش‌دستانه را فراهم کند.

۵-۱۱. ضرورت گذار به سیاست‌های آینده‌ساز

ششمین تم پژوهش بر ضرورت عبور از سیاست‌های سازگاران و حرکت به سمت سیاست‌های آینده‌ساز تأکید دارد. مشارکت‌کننده P11 معتقد است «سیاست‌گذاری باید از مدیریت منفعلانه وضعیت موجود به سمت طراحی پیش‌دستانه آینده مطلوب حرکت کند». مشارکت‌کننده P14 نیز تأکید می‌کند که «سیاست‌گذاری دیجیتال بخشی از حکمرانی آینده جامعه است و نمی‌توان آن را صرفاً به مدیریت ابزاری فناوری تقلیل داد».

در همین راستا، مشارکت‌کنندگان بر اهمیت ابزارهایی مانند آینده‌نگری راهبردی، سناریونویسی، تحلیل روندها، سیاست‌گذاری آزمایشی و تنظیم‌گری پیش‌دستانه تأکید داشتند. این یافته‌ها نشان می‌دهد گذار به آینده خلق‌شده مستلزم تغییر در منطق سیاستی و حرکت از سازگاری با آینده به سمت شکل‌دهی فعالانه به آن است.

۵-۱۲. ضرورت بازطراحی نهادی و ابزارهای سیاستی آینده‌محور

آخرین تم پژوهش به ضرورت بازطراحی نهادی و توسعه ابزارهای سیاستی متناسب با حکمرانی آینده‌نگر مربوط است. مشارکت‌کننده P8 پیشنهاد ایجاد شورای راهبری آینده دیجیتال خانواده، قانون الزام به آینده‌نگری و تقویت نهادهای تخصصی آینده‌پژوهی را مطرح می‌کند. مشارکت‌کننده P16 نیز تأکید دارد که «بدون توجه به

مؤلفه‌هایی مانند تخصص، قابلیت اجرا، بودجه، نهاد مسئول، شاخص‌های ارزیابی و توالی سیاستی، مفهوم آینده خلق‌شده در سطحی هنجاری باقی خواهد ماند». همچنین مشارکت‌کنندگان بر ضرورت تنظیم‌گری ساختاری پلتفرم‌ها، طراحی ایمن فناوری، توسعه زیرساخت داده، حمایت از زیست‌بوم دیجیتال بومی و به‌کارگیری سیاست‌های ترکیبی شامل آموزش، تنظیم‌گری و مشوق‌های اقتصادی تأکید کردند. درمجموع، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال در وضعیت کنونی عمدتاً در تله آینده پیش‌فرض قرار دارد. عبور از این وضعیت مستلزم تقویت حکمرانی آینده‌نگر، توسعه ظرفیت‌های نهادی، گسترش مشارکت اجتماعی در قالب مدل‌های هم‌آفرینی و بازطراحی ابزارهای سیاستی برای شکل‌دهی فعالانه به زیست‌بوم دیجیتال خانواده است.

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

تحول دیجیتال، خانواده را از نهادی نسبتاً پایدار به بخشی از زیست‌بوم پیچیده جامعه فناورانه تبدیل کرده است؛ زیست‌بومی که در آن پلتفرم‌ها، داده‌ها، الگوریتم‌ها و زیرساخت‌های دیجیتال به‌طور فزاینده‌ای بر روابط خانوادگی، الگوهای تربیتی، مراقبت، اوقات فراغت و شکل‌گیری هویت اثر می‌گذارند. در چنین شرایطی، سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال دیگر صرفاً به مدیریت آسیب‌های آنلاین یا ارتقای سواد رسانه‌ای محدود نیست، بلکه به مسئله‌ای بنیادین در حوزه حکمرانی آینده خانواده تبدیل شده است. براین‌اساس، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از تمایز مفهومی آینده پیش‌فرض و آینده خلق‌شده، منطق‌های حاکم بر سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال را تحلیل کرد. یافته‌های پژوهش نشان داد بخش قابل‌توجهی از سیاست‌های خانواده در عصر دیجیتال (چه در اسناد ملی و چه در اسناد بین‌المللی) در چهارچوب آینده پیش‌فرض عمل می‌کنند. در این چهارچوب، تحولات فناورانه عمدتاً اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شوند و سیاست‌ها بر مدیریت پیامدها، کاهش ریسک‌ها و سازگار کردن خانواده‌ها با محیط دیجیتال تمرکز دارند. غلبه منطق ریسک‌محور، تأکید بر تاب‌آوری و خودتنظیمی خانواده‌ها و اتکا به ابزارهای نرم سیاستی مانند آموزش و سواد دیجیتال، از نشانه‌های بارز این رویکرد انفعالی است؛ رویکردی که در آن خانواده‌ها بیشتر به‌عنوان واحدهایی نیازمند انطباق و محافظت بازنمایی می‌شوند تا کنشگرانی فعال در شکل‌دهی به آینده دیجیتال.

تحلیل مصاحبه‌های خبرگان نیز این الگو را تأیید کرد. مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که سیاست‌گذاری خانواده دیجیتال در بسیاری از موارد، به واکنش‌های پسینی نسبت به روندهای فناورانه و بحران‌های نوظهور محدود شده است. به باور آنان، غلبه سیاست‌های سازگارانه، ضعف ظرفیت‌های نهادی، نبود هماهنگی بین‌بخشی، افق کوتاه تصمیم‌گیری و محدودیت دولت‌ها در مواجهه با پلتفرم‌های فراملی، از عوامل مهم شکل‌گیری این وضعیت به شمار می‌روند.

در عین حال، یافته‌ها نشان‌دهنده امکان حرکت به سوی آینده خلق شده است. برخی اسناد و دیدگاه‌های خبرگان بر ضرورت حکمرانی آینده‌نگر، تنظیم‌گری پیش‌دستانه پلتفرم‌ها، طراحی ایمن فناوری، مشارکت واقعی خانواده‌ها در سیاست‌گذاری و استفاده از ابزارهایی مانند آینده‌نگری راهبردی و سناریوسازی تأکید دارند. در این رویکرد، سیاست‌گذاری تلاشی آگاهانه برای جهت‌دهی به مسیر تحول دیجیتال در راستای رفاه، عاملیت و انسجام خانواده است و صرفاً واکنش به فناوری محسوب نمی‌شود.

از منظر نظری، این پژوهش با پیوند دادن ادبیات سیاست‌گذاری دیجیتال، حکمرانی آینده و تحلیل تفسیری سیاست، چهارچوبی مفهومی برای فهم سیاست‌های آینده در حوزه خانواده دیجیتال ارائه می‌دهد. تمایز میان آینده پیش‌فرض و آینده خلق شده می‌تواند به عنوان ابزاری تحلیلی و کارآمد برای بررسی و آسیب‌شناسی سایر حوزه‌های سیاست‌گذاری دیجیتال نیز به کار رود. باین حال، گذار از آینده پیش‌فرض به آینده خلق شده تنها با افزودن مفاهیم آینده‌نگرانه به اسناد سیاستی تحقق نمی‌یابد. این گذار مستلزم تقویت ظرفیت‌های نهادی، توسعه ابزارهای آینده‌نگری، تنظیم‌گری ساختاری پلتفرم‌ها، ایجاد هماهنگی میان نهادهای مرتبط با خانواده و فناوری و مشارکت واقعی ذی‌نفعان در فرایند سیاست‌گذاری است. براین اساس، مسئله اصلی سیاست‌گذاری خانواده در عصر دیجیتال، نه سازگاری منفعلانه خانواده با فناوری، بلکه چگونگی شکل‌دهی به آینده دیجیتال خانواده است. آینده خانواده نتیجه طبیعی پیشرفت فناوری نیست، بلکه حاصل انتخاب‌های نهادی، سیاسی و هنجاری است؛ از این رو، بی‌طرفی در برابر مسیرهای فناورانه نیز خود نوعی انتخاب سیاستی محسوب می‌شود که در نهایت به تقویت منطق بازار و پلتفرم‌ها می‌انجامد.

در نهایت، عبور از وضعیت واکنشی کنونی و حرکت به سوی آینده‌ای خانواده‌محور در عصر دیجیتال، مستلزم بازاندیشی جدی در نقش دولت، بازار، پلتفرم‌ها و خود خانواده‌ها در حکمرانی فناوری است. تنظیم‌گری مؤثر و مشروع فناوری‌های دیجیتال نمی‌تواند صرفاً به تخصص فنی رگولاتورها یا تصمیمات یک‌جانبه سیاست‌مداران متکی

باشد؛ چراکه این رویکردها خطر تسخیر رژیم‌های تنظیم‌گر توسط غول‌های فناوری را افزایش می‌دهند (Moss, 2025). از این‌رو، برای تضمین مشروعیت هنجاری و پذیرش عمومی تصمیمات، ضروری است بسترهای دموکراتیک و مشورتی فراهم شود تا خود مردم و خانواده‌ها بتوانند مستقیماً ادعاها، توجیه‌ها و سیاست‌های فناوری را مورد موشکافی و شکل‌دهی قرار دهند. در غیر این صورت، خانواده‌ها مصرف‌کنندگان منفعل نظم دیجیتال خواهند بود؛ درحالی‌که با حرکت به سوی آینده خلق‌شده، می‌توان فناوری دیجیتال را به ابزاری در خدمت رفاه، عاملیت و پایداری زندگی خانوادگی تبدیل کرد.

این پژوهش نشان می‌دهد که تمایز میان آینده پیش‌فرض و آینده خلق‌شده، ابزاری کلیدی برای توصیف دو تصویر متفاوت از آینده است و ظرفیت آشکارسازی منطق نهفته در سیاست‌گذاری دیجیتال را دارد. در این حوزه، آینده پیش‌فرض با طبعی‌انگاری روندهای فناورانه، غلبه رویکردهای آسیب‌محور و واگذاری مسئولیت سازگاری به خانواده بازتولید می‌شود؛ در مقابل، تحقق آینده خلق‌شده، مستلزم مداخله در قواعد و معماری محیط دیجیتال، تقویت ظرفیت‌های نهادی و مشارکت خانواده‌ها در فرایند سیاست‌گذاری است.

صورت‌بندی این تمایز در بستر نهادی و فرهنگی ایران نشان می‌دهد که آینده خانواده بیش از آنکه پیامد مستقیم گسترش فناوری باشد، محصول انتخاب‌های سیاستی، ترتیبات تنظیم‌گرانه و نحوه توزیع مسئولیت میان دولت، پلتفرم‌ها و خانواده‌ها است. بر این مبنا، خانواده از واحدی نیازمند حفاظت و سازگاری فراتر رفته و به کنشگری مؤثر در جهت‌دهی به زیست‌بوم دیجیتال تبدیل می‌شود. براین‌اساس، آینده خانواده برآیند آگاهانه انتخاب‌های نهادی، سیاستی و هنجاری است؛ از این‌رو، انفعال در برابر مسیرهای فناورانه، منجر به تثبیت ترتیبات موجود می‌شود و موضعی فعال در جهت تغییر وضعیت محسوب نمی‌شود.

۱-۶. پیشنهادهای سیاستی

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد گذار از منطق آینده پیش‌فرض به آینده خلق‌شده مستلزم چند جهت‌گیری سیاستی است:

- حرکت از سیاست‌های صرفاً واکنشی و آسیب‌محور به سیاست‌گذاری آینده‌نگر و پیش‌دستانه در حوزه خانواده دیجیتال؛
- توسعه ظرفیت‌های حکمرانی آینده‌نگر از طریق آینده‌نگری راهبردی، تحلیل

- روندهای فناورانه و سناریوسازی سیاستی؛
- گذار از تمرکز صرف بر آموزش و تاب آوری فردی به استقرار ابزارهای تنظیم‌گری ساختاری پلتفرم‌ها و طراحی ایمن فناوری؛
- ایجاد سازوکارهای معنادار برای مشارکت خانواده‌ها و نهادهای مدنی در قالب مدل‌های هم‌آفرینی سیاست؛
- تقویت هماهنگی نهادی میان حوزه‌های خانواده، آموزش، رسانه و حکمرانی فضای مجازی برای طراحی سیاست‌های یکپارچه.

تحقق این جهت‌گیری‌ها نیازمند توالی سیاستی مشخصی است: نخست، ایجاد سازوکارهای هماهنگی نهادی و یک مرکز رصد راهبردی تحولات دیجیتال؛ سپس طراحی محیط‌های آزمایشی تنظیم‌گری (سندباکس‌های سیاستی) برای آزمون سیاست‌های نوآورانه و در نهایت، استقرار مدل‌های هم‌آفرینی و تنظیم‌گری ساختاری پلتفرم‌ها در زیست‌بوم دیجیتال خانواده. همچنین به‌طور مشخص، پژوهش‌های آینده می‌توانند با استفاده از مطالعه تطبیقی پلتفرم‌هایی مانند متا و گوگل، سیاست‌های حریم خصوصی، قواعد تعدیل محتوا، نظام‌های پیشنهاددهی، سازوکارهای جمع‌آوری و پردازش داده و معماری مشارکت کاربران را در ارتباط با خانواده و کودکان بررسی کنند.

۶-۲. محدودیت‌ها و پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

این پژوهش با چند محدودیت همراه بوده است: تمرکز بر تحلیل اسناد و دیدگاه‌های خبرگان و عدم بررسی مستقیم تجربه زیسته خانواده‌ها؛ محدود بودن تعداد مشارکت‌کنندگان و در نتیجه فقدان قابلیت تعمیم آماری و عدم ورود تفصیلی به تفاوت رویکرد کشورها و شکاف میان سیاست و اجرا. افزون بر این، پژوهش حاضر به دلیل تمرکز بر اسناد سیاستی و دیدگاه‌های خبرگان، وارد تحلیل تفصیلی سیاست‌ها، قواعد حکمرانی، معماری فنی و سازوکارهای اجرایی پلتفرم‌های فراملی نشده است. از این رو، نقش مشخص شرکت‌هایی مانند متا و گوگل در شکل‌دهی به جریان داده، پیشنهاد محتوا، تنظیم تعاملات خانوادگی و محدود کردن ظرفیت مداخله دولت‌ها و خانواده‌ها به‌طور مستقل بررسی نشده است. این محدودیت سبب می‌شود یافته‌های پژوهش بیشتر بر سطح گفت‌وگویی و نهادی سیاست‌گذاری متمرکز باشد و برای تبیین کامل تر رابطه میان قدرت پلتفرمی، طراحی فناوری و آینده خانواده، به مطالعات فنی، تطبیقی

و چندسطحی نیاز باشد. براین اساس، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی تجربه زیسته خانواده‌ها در مواجهه با سیاست‌های دیجیتال، مطالعات تطبیقی سیاست‌های خانواده دیجیتال، تحلیل نقش پلتفرم‌های فراملی در شکل‌دهی آینده خانواده و ارزیابی ظرفیت‌های نهادی حکمرانی آینده‌نگر بپردازند. همچنین توسعه مدل‌های عملیاتی برای گذار از سیاست‌های سازگاران به سیاست‌های آینده‌ساز و طراحی محیط‌های آزمایشی سیاستی می‌تواند به غنای ادبیات این حوزه کمک کند.

فهرست منابع

- جنادله، علی؛ رهنما، مریم (۲۰۱۹). بازنمایی آسیب شناسانه رسانه های نوین در مطالعات خانواده (فرا تحلیل مقالات چاپ شده در خصوص تأثیر رسانه های نوین بر خانواده). مطالعات رسانه های نوین، ۴(۱۶)، ۴۰-۱.
- خلیلی نژاد، سجاد؛ غمامی، سید محمد مهدی (۱۴۰۰). امکان سنجی و الزامات تعمیم پذیری پدیده مرز به فضای مجازی. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۰(۱)، ۶۵-۹۸.
- ساعی، محمد حسین؛ عابدی، حامد (۱۴۰۱). مطالعه تطبیقی اسناد، قوانین و مقررات مرتبط با حضور کودک در فضای مجازی در ایران، اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا. فصلنامه مطالعات میان رشته ای ارتباطات و رسانه، ۵(۴)، ۱۳۴-۱۹۱.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۳-۱۴۰۰). سند ملی حقوق کودک و نوجوان.
- شورای عالی فضای مجازی. (۱۳۹۴). مصوبه شورای عالی فضای مجازی کشور با موضوع توسعه فضای مجازی سالم، مفید و ایمن.
- شورای عالی فضای مجازی (۱۳۹۵). مصوبه جلسه سی و پنجم شورای عالی فضای مجازی با عنوان سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات.
- شورای عالی فضای مجازی. (۱۴۰۰). مصوبه شورای عالی فضای مجازی در خصوص صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی.
- شورای عالی فضای مجازی کشور (۱۳۹۳). مصوبه شورای عالی فضای مجازی کشور با موضوع توسعه فضای مجازی سالم، مفید و ایمن. ایران: مرکز ملی فضای مجازی کشور
- شیخعلی پور، نرگس؛ خانی، ابراهیم (۱۴۰۴). نقد و بررسی تطبیقی حکمرانی بر فضای مجازی در دو گانه نظم و تضاد. مطالعات فضای مجازی و رسانه های اجتماعی، ۲(۲).
- ظریفیان یگانه، محمد حسین (۱۴۰۴). راهبردهای حاکمیت برای سیاست گذاری مطلوب فضای مجازی با هدف ارتقای سرمایه اجتماعی خانواده. مدیریت سرمایه اجتماعی، ۱۲(۳)، ۳۳۵-۳۲۱.
- رضایی، صفیه؛ عیوضی، محمد رحیم؛ رهبر، عباسعلی (۱۴۰۲). چالش کاوی بهره گیری از دانش آینده پژوهی در چرخه سیاست گذاری فرهنگی؛ با رویکرد داده بنیاد. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۲(۳) ۱۰۸-۱۱۰.
- عباسی شوازی، محمد تقی؛ عباسی آتشگاه، پروین (۱۳۹۷). اینترنت، خانواده شبکه ای و زمان خانواده؛ تأثیر تکنولوژی های نوین ارتباطی بر روابط خانوادگی. مطالعات رسانه های نوین، ۴، ۶۵-۳۵.

عیوضی، محمدرحیم (۱۴۰۰). ارائه مدلی برای شناخت آسیب های اجتماعی (با تأکید بر آینده پژوهی اسلامی). راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۰(۴)، ۸۵۹-۸۹۲.

غفاری، پانته آ؛ الوانی، سیدمهدی؛ عرب، امیرحسام (۱۴۰۴). طراحی مدل حکمرانی آینده مبتنی بر عملکرد مطلوب اداری در ایران با استفاده از مرور نظام مند ادبیات علمی. حکمرانی و توسعه، ۵(۳)، ۳۰-۳۵.

فیروزآبادی، سیدعبدالحسن؛ آزادی احمدآبادی، جواد (۱۳۹۹). تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران. دو فصلنامه علمی دانش سیاسی، ۲(۳۲)، ۵۹۸-۵۶۳.

قربانی، علیرضا؛ حمزه پور، مهدی؛ کیا، علی اصغر (۱۴۰۲). شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات رسانه های نوین، ۹(۳۶)، ۴۳-۴۱.

قنبری برزیان، علی؛ سیف زاده، علی؛ محمدی، اصغر (۱۳۹۶). خانواده دیجیتال، هویت دینی و ارزش های خانوادگی: پیمایشی در شهر اصفهان. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۳۵(۱۶)، ۲۹-۵۰.

کاشانی، پروین (۱۴۰۳). نقش و کارکردهای خانواده در عصر دیجیتال (تحول خانواده از گسترده به هسته ای). دومین همایش ملی علوم انسانی با رویکرد نوین و اولین همایش بین المللی پژوهشی فرهنگیان نوین، آستارا.

کمبجانی، علی؛ عیوضی، محمدرحیم (۱۴۰۰). سیمای حکمرانی مطلوب در ایران: از ظرفیت تا فرصت. فصلنامه راهبرد، ۳۰(۱۰۰)، ۴۶۵-۴۲۷.

کوهی اصفهانی، احمد (۱۴۰۲). ضرورت توجه به نسل آینده و شناخت ویژگی های متمایز آن. ماهنامه گزارش های کارشناسی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ۳۱(۹)، ۱۹۴۶۲.

مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۸). قانون جرائم رایانه ای

مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۹). قانون حمایت از اطفال و نوجوانان.

مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۰-۱۳۹۶). قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.

مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۳). قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران.

مصوبات هیئت وزیران (۱۳۸۷). سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات کشور

- نصیری، بهاره (۱۴۰۱). شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های اثرگذار بر سبک زندگی خانواده دیجیتال در شهر تهران. مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۲۳(۵۸)، ۲۹۶-۲۶۹.
- نیازی، محسن؛ مزروعی نصرآبادی، اسماعیل؛ آقابزرگی‌زاده، شیوا (۱۳۹۹). آینده‌پژوهی تغییر ارزش‌های خانواده در ایران با استفاده از رویکرد تحلیل لایه‌ای علی. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۷(۸۹)، ۷۱-۱۰۲.
- وحدانی‌نیا، ولی‌اله؛ درودی، مسعود (۱۳۹۸). سیاست گذاری عمومی متأخر؛ گذار از «حکومت محوری» به «حکمرانی». دولت پژوهی، ۵(۱۸)، ۱۳۱-۱۷۰.
- هاشمی‌نژاد، سهراب؛ عیوضی، محمدرحیم؛ حاجیانی، ابراهیم؛ گلجانی‌امیرخیز، ایرج (۱۳۹۷). سناریوهای آینده خانواده در ایران. مطالعات راهبردی زنان، ۲۱(۸۱)، ۴۷-۸۲.

References

- Ahern, D. (2025). The New Anticipatory Governance Culture for Innovation: Regulatory Foresight, Regulatory Experimentation and Regulatory Learning: D. Ahern. *European Business Organization Law Review*, 26(2), 241-283.
- Abbasi-Shavazi, MT., & Abbasi-Atashgah, P. (2018). Internet, networked family and family time; the impact of new communication technologies on family relationships. *New Media Studies*, 4, 35-65. [In Persian]
- Approvals of the Council of Ministers. (2008). Strategic Document on the Security of the Country's Information Production and Exchange Space. [In Persian]
- Babah, H., & Djeblahi, A. (2025). The Technological Transformations and Their Impact on Family Dynamics: An Evaluation of the Legislative Framework and Public.
- Bazzani, G. (2023). Futures in action: Expectations, imaginaries and narratives of the future. *Sociology*, 57(2), 382-397.
- Bérut, C. (2026). EU Policy-Making in the Digital Age: Major Trends and Insights From Public Policy Research. *European Policy Analysis*, 12(2), e70021.
- Borup, M., Brown, N., Konrad, K., & Van Lente, H. (2006). The sociology of expectations in science and technology. *Technology Analysis & Strategic Management*, 18(3-4), 285-298.
- Dean, R. (2023). Participatory governance in the digital age: From input to oversight. *International journal of communication*, 17, 3562-3581.
- Erstad, O., Flewitt, R., Kümmerling-Meibauer, B., & Pereira, Í. S. P. (2020). The Routledge handbook of digital literacies in early childhood. Routledge London.
- Erstad, O., Hegna, K., Livingstone, S., Negru-Subtirica, O., & Stoilova, M. (2024). How digital technologies become embedded in family life across generations: Scoping the agenda for researching 'platformised relationality'. *Families, Relationships and Societies*, 13(2), 164-180.
- Eivazi, M R. (2022)..Developing a Model for Predicting the Social Harms (with an Emphasis on Islamic Futurology). *Socio-Cultural Strategy*, 10(4), 859-892.
- EuropeanCommission. (2022). A Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+) <https://doi.org/10.2759/549951>
- Firoozabadi, S., & Azadi Ahmadabadi, J. (2019). Analysis of the Background of Cyberspace Governance in the Islamic Republic of Iran. *Two Quarterly Scientific Journals of Political Science*, 2(32), 598-563. [In Persian]
- Fischer, F. (2003). Reframing public policy: Discursive politics and deliberative practices. Oxford University Press.
- Ghaffari, P., Alvani, M., & Arab, A. (2025). Designing a Future Governance Model Based on Optimal Administrative Performance in Iran Using a Systematic Review of Scientific Literature. *Governance and Development*, [In Persian]
- Ghanbari Barzian, A., Seifzadeh, A., & Mohammadi, A. (2017). Digital Family, Religious Identity, and Family Values: A Survey in Isfahan. *Strategic Studies*

- of Sports and Youth, 35(16), 29-50. [In Persian]
- Ghorbani, A., Hamzepour, M., & Kia, A. (2023). Identification and Strategic Analysis of Factors Affecting the Improvement of Cyberspace Governance Performance in the Islamic Republic of Iran. *New Media Studies Quarterly*, [In Persian]
- Guston, D. H. (2014). Understanding 'anticipatory governance'. *Social studies of science*, 44(2), 218-242.
- Hautala, J., & Ahlqvist, T. (2024). Integrating futures imaginaries, expectations and anticipatory practices: practitioners of artificial intelligence between now and future. *Technology Analysis & Strategic Management*, 36(9), 2100-2112.
- Hasheminejad, S., Eyvazi, M., Hajiani, E., & Goljani-Amirkhiz, I (2018). Scenarios of the Future of the Family in Iran. *Strategic Studies of Women*, [In Persin]
- Islamic Consultative Assembly. (2009). Computer Crime Law. [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (2010). Law on Protection of Children and Adolescents. [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (2017-2018). Law on the Sixth Five-Year Plan for the Economic, Social and Cultural Development of the Islamic Republic of Iran. [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (2014). Law on the Seventh Five-Year Plan for the Progress of the Islamic Republic of Iran. [In Persian]
- Inayatullah, S. (2008). Six pillars: futures thinking for transforming. foresight,
- Jasanoff, S., & Kim, S.-H. (2019). *Dreamscapes of modernity: Sociotechnical imaginaries and the fabrication of power*. University of Chicago Press.
- Janadeh, A., & Rahnama, M. (2019). Pathological Representation of New Media in Family Studies (Meta-analysis of Published Articles on the Impact of New Media on the Family). *New Media Studies*, 4(16), 1-40. [In Persian]
- Kashani, P. (2014). The Role and Functions of the Family in the Digital Age (The Transformation of the Family from Extended to Nuclear). The Second National Conference on Humanities with a New Approach and the First International Research Conference of Modern Educators, Astara. [In Persian]
- Khalilinejad, S., & Ghamami, M. (2019). Feasibility and Requirements of the Generalizability of the Border Phenomenon to Cyberspace. *Socio-Cultural Strategy*, 10(1), 98-65. [In Persian]
- Koohi Esfahani, A. (2014). The Necessity of Paying Attention to the Future Generation and Recognizing Its Distinctive Features. *Monthly Journal of Expert Reports of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly*, [In Persian]
- Komijani, A., & Eyvazi, M. (2014). The Appearance of Desirable Governance in Iran: From Capacity to Opportunity. *Strategy Journal*, 30(100), 465-427. [In Persian]
- Lindblom, C. (2018). The science of "muddling through". In *Classic readings in urban planning* (pp. 31-40). Routledge.
- Livingstone, S., & Helsper, E. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. *New media & society*, 9(4), 671-696.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2018). European research on

- children's internet use: Assessing the past and anticipating the future. *New media & society*, 20(3), 1103-1122.
- Lysaght, T. (2022). Anticipatory governance and foresight in regulating for uncertainty. *The American Journal of Bioethics*, 22(1).
- Mascheroni, G., & Holloway, D. (2019). The quantified child: Discourses and practices of dataveillance in different life stages. In *The Routledge handbook of digital literacies in early childhood* (pp. 354-365). Routledge.
- Mazzucato, M. (2018). Mission-oriented innovation policies: challenges and opportunities. *Industrial and corporate change*, 27(5), 803-815.
- McCall, A. (2024). The Intersection of Digital Skills and Leadership Development for Women in the Digital Age.
- Moss, G. (2025). Digital regulation and questions of legitimacy. *Policy & Internet*, 17(2), e433.
- Nasiri, B. (2012). Identification and Analysis of the Components Affecting the Digital Family Lifestyle in Tehran. *Culture and Communication Studies*,. <https://sid.ir/paper/1039065/fa> [In Persian]
- Niazi, M., Mazrouei Nasrabadi, E., and Aghabozorgizadeh, S. (2010). Future Research on Changing Family Values in Iran Using the Causal Layer Analysis Approach. *Quarterly Journal of Social Sciences*, 27(89), 71-102. [In Persian]
- OECD. (2019). *Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives*. OECD Publishing. <https://doi.org/https://doi.org/10.1787/9789264312012-en>
- OECD. (2025a). *Building Anticipatory Capacity with Strategic Foresight in Government: Lessons from Lithuania, Italy, and Malta* (O. P. G. Reviews, Ed.). OECD Publishing. <https://doi.org/https://doi.org/10.1787/d7eb0bb6-en>
- OECD. (2025b). *How's Life for Children in the Digital Age?* OECD Publishing. <https://doi.org/https://doi.org/10.1787/0854b900-en>
- Qian, Y., & Hu, Y. (2024). The digitalization of family life: A multilevel conceptual framework. *Journal of Marriage and Family*, 86(5), 1160-1183.
- Rezaei, S., Eyvazi, M., & Rahbar, A. (2014). Exploring the challenges of utilizing futures knowledge in the cultural policymaking cycle; with a data-based approach. *Socio-Cultural Strategy*, 12(3) 1083-1108. [In Persian]
- Saei, M., & Abedi, H. (2019). A Comparative Study of Documents, Laws, and Regulations Related to the Presence of Children in Cyberspace in Iran, the European Union, and the United States. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Communication and Media*, 5(4), 134-191. [In Persian]
- Shahsavari, E. (2023). A Comparative Study of the Iranian Model of. *Journal of Comparative Law*, 7(2), 105-124. [In Persian]
- Sheikhalipour, N., and Khani, E. (1404). A comparative review and analysis of governance over cyberspace in the duality of order and conflict. *Cyberspace and Social Media Studies*, 2(2), 69-91. [In Persian]
- Supreme Council of the Cultural Revolution (2014-2021). National document on the rights of children and adolescents. [In Persian]
- Supreme Council of Cyberspace. (2015). Resolution of the Supreme Council of Cyberspace of the country on the topic of "Development of a healthy, useful and safe cyberspace". [In Persian]
- Supreme Council of Cyberspace. (2016). Resolution of the thirty-fifth session of

- the Supreme Council of Cyberspace entitled the document "Explanation of the requirements of the National Information Network". [In Persian]
- Supreme Council of Cyberspace. (2021). Resolution of the Supreme Council of Cyberspace on the protection of children and adolescents in cyberspace. [In Persian]
- Supreme Council of Cyberspace of the country. (2014). Resolution of the Supreme Council of Cyberspace of the country on the topic of "Development of a healthy, useful and safe cyberspace". Iran: National Cyberspace Center. [In Persian]
- Umbach, G. (2024). Futures in EU governance: Anticipatory governance, strategic foresight and EU Better Regulation. *European Law Journal*,
- Unicef. (2021). United Nations Children's Fund, The State of the World's Children 2021: On My Mind—Promoting, protecting and caring for children's mental health, UNICEF, New York, October 2021. In.
- Vahdani-Nia, V., & Dorudi, M. (2019). Late Public Policy Making; Transition from "Government-Centered" to "Governance". *State Studies*, 5(18), [In Persian]
- Van Deursen, A. J., & Mossberger, K. (2018). Any thing for anyone? A new digital divide in internet-of-things skills. *Policy & internet*, 10(2), 122-140.
- Yanow, D. (1999). *Conducting interpretive policy analysis*. Sage Publications.
- Zarifian-Yeganeh, M. (2015). Governance strategies for optimal cyberspace policymaking with the aim of enhancing family social capital. *Social Capital Management*, 12(3), 335-321. [In Persian]
- Zaffron, S., & Logan, D. (2009). *The three laws of performance: Rewriting the future of your organization and your life* (Vol. 165). John Wiley & Sons.